

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav etnologie a středoevropských a balkánských studií

Diplomová práce

Michal Kubelka

Poslední zvonění jako příklad současného studentského karnevalu

The Final bell as an example of a contemporary student carnival

Poděkování

Děkuji docentu Petru Janečkovi za vedení práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 5. 8. 2024

Michal Kubelka

Abstrakt

Tato práce se zaměřuje na popis a analýzu kulturní praxe posledního zvonění, což je studentská festivity, která probíhá na mnohých českých středních školách v poslední den výuky maturantů. Vychází z pozorování posledního zvonění na Gymnáziu Pardubice v letech 2022 a 2023, které je doplněné o zkušenosti autora z let 2008–2016. Pracuje také s informacemi získanými z rozhovorů s účastníky těchto posledních zvonění a se studenty a zaměstnanci dalších středních škol. Práce se zaměřuje zejména na dimenzi humoru a na karnevalové prvky této události, přičemž se konceptuálně opírá o teze knihy *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance* Michaila Bachtina a zhodnocuje, nakolik praktika posledního zvonění odpovídá bachtinovskému konceptu karnevalu.

Abstract

This thesis focuses on description and analysis of cultural practice of the final bell, which is student festivity, that takes place on many Czech high schools during the last day of school for graduates. It is based on observations of the final bell of Gymnázium Pardubice in years 2022 and 2023, which is amended by author's experiences during years 2008–2016. Text also works with informations gathered via interviews with participants of these final bell events and with students and employees of other high schools. Thesis focuses mainly on the dimension of humour and carnivalesque elements of this event, whilst it conceptually leans on thesis of Mikhail Bakhtin book *Rabelais and His World* and evaluates to what extent the practise of the final bell matches Bakhtin's concept of carnival.

Klíčová slova (česky):

poslední zvonění, studentské slavnosti, Bachtin, karneval, přechodový rituál, humor

Klíčová slova (anglicky):

the final bell, student festivities, Bakhtin, carnival, rite of passage, humour

Obsah

1. Úvod	7
2. Metodologie	8
3. Maturita a poslední zvonění	10
3.1 Poslední zvonění jako takové	10
3.2 Průběh posledního zvonění na Gymnáziu Pardubice	11
3.3 Variace na jiných školách	13
3.4 Maturitní ročník a jeho události	14
3.5 Stučkovací večírek	15
3.6 Maturitní ples	15
3.7 Poslední zvonění, tabla a svatý týden	17
3.8 Maturitní zkoušky	17
3.9 Ukončení maturitního ročníku	19
4. Humor, karneval a „lidová smíchová kultura“	20
4.1 Bachtin a „lidová smíchová kultura“	20
4.2 Teorie humoru	22
4.3 Nesoulad jako zdroj humoru	22
4.4 Humor jako uvolnění napětí	23
4.5 Humor pramenící z nadřazenosti a výsměchu	24
4.6 Formální teorie humoru založené na skriptu	26
4.7 Satira	27
5. Liminalita v kontextu karnevalu a posledního zvonění	29
5.1 Karneval jako liminální prostor	29
5.2 Přejímové rituály	29
5.3 Liminální stav	30
6. Praktika, performance a rituál	32
6.1 Přejímové rituály v současné společnosti	32
6.2 Otázka vhodnosti konceptu přejímových rituálů pro poslední zvonění	32
6.3 Performance	34
6.4 Praktikování praktik	36
7. Praktiky posledního zvonění	38
7.1 Prvky posledního zvonění	38
7.2 Vizuální stránka karnevalu, tedy masky	38
7.3 Čas a peníze	41

7.4 Festivalová struktura posledního zvonění	42
7.5 Proč ocet?	45
7.6 Hierarchie a sebe-cenzura	46
7.7 Můžeme tedy považovat poslední zvonění za karneval?	47
8. Studentské festivity	50
8.1 Kde se vzalo poslední zvonění	50
8.2 Majáles	50
9. Přínosy výzkumu posledního zvonění	53
9.1 Jak zkoumat poslední zvonění	53
9.2 Proč zkoumat poslední zvonění	54
10. Závěr	55
Literatura	56
Elektronické zdroje	58

1. Úvod

Tuto práci jsem se rozhodl věnovat takzvanému *poslednímu zvonění*, tedy svěbytné praktice provozované na českých středních školách a širšímu kontextu v němž se tento fenomén vyskytuje. Jedná se o studentskou praktiku konající se v poslední den výuky maturantů. Ti během této příležitosti oblékají masky a kostýmy, předvádějí různé performance a vybírají peníze od spolužáků, učitelů či náhodných kolemjdoucích.

Před zahájením výzkumu k této práci jsem žil s dojmem, že se jedná o univerzální fenomén přítomný v různých podobách na všech středních školách v České republice. Nicméně při diskuzích tohoto tématu s univerzitními kolegy zde v Praze jsem zjistil, že někteří z nich s tímto fenoménem nikdy nepřišli do styku. O to více tedy cítím motivaci poslední zvonění popsat a analyzovat.

Stále se však jedná o poměrně rozšířenou praktiku, které chybí kodifikace v odborných publikacích a my se tak nemáme kam obrátit pro obecné informace. Tento nedostatek dostupných autoritativních zdrojů může pociťovat i širší veřejnost. Osvětlení pozadí a smyslu jednotlivých prvků posledního zvonění může přesvědčit jedince, kteří tuto praktiku vnímají negativně, o její přínosnosti. Přinejmenším však může akademický zájem poslední zvonění bránit před případnými tlaky na omezení či zrušení této praktiky.

Jelikož poslední zvonění na různých středních školách většinou probíhá ve stejný den a pouze jednou za rok, nenabízí toho téma vhodné podmínky pro komparativní výzkum. Moje práce se tak opírá převážně o jeden příklad této festivity, který však nabízí poměrně pestrou paletu praktik spojených s tímto fenoménem. Hlavní náplní této práce je analýza těchto prvků a zodpovězení otázky, zda můžeme jejich soustavu pod hlavičkou posledního zvonění považovat za karnevalový fenomén. V závěrečných fázích tohoto textu se pak budu věnovat i návrhům forem potenciálního výzkumu posledního zvonění na celorepublikové úrovni.

2. Metodologie

Tato práce vychází hlavně z pozorování posledního zvonění na Gymnáziu Pardubice v letech 2022 a 2023. Jelikož jsem sám Gymnáziem Pardubice absolvoval, jsou tato pozorování doplněna o mé další zkušenosti z let 2009-2015 a zejména pak o poslední zvonění 2016, jehož jsem se účastnil jako aktivní účastník na straně maturantů. Tento hlavní materiál je doplněn o poznatky získané z rozhovorů s řadou studentů a pedagogů různých středních škol zejména v Pardubicích a v Praze. Osoba pozorovatele je výrazným zdrojem pro tuto práci, obsahuje tak řadu mých vlastních závěrů a pozorování, které jsem se snažil v textu odlišit osobnějším tónem a použitím ich-formy.

Jelikož maturity probíhají celostátně ve stejných termínech, i poslední zvonění mají tendenci se odehrávat ve stejný den. Výzkum pro tuto práci probíhal pouze v letech 2022 a 2023, hlavní zaměření pozorování tedy spočinulo na jediné instituci. Jelikož částí posledního zvonění může být procházení centra města v maskách či kostýmech a vybírání příspěvků, bylo možné se setkat v těchto letech i se žáky jiných škol, než pozorované. Stejně tak jsem se v rámci rozhovorů či dřívějších zkušeností seznámil s podobou těchto praktik na dalších institucích v rámci Pardubic, Prahy a Ústí nad Labem. Jedná se však o náhodný vzorek, který není nijak reprezentativní pro celorepublikovou komparaci a slouží pouze k ilustraci skutečnosti, že poslední zvonění se může mezi jednotlivými školami výrazně lišit.

Co se týče odborné literatury se tento text opírá zejména o Bachtinovo dílo *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*, (2007) které je stěžejní pro naše chápání karnevalu a jeho prvků v této práci. Volba tohoto díla vychází ze skutečnosti, že Bachtinovo pojetí karnevalu je v literatuře věnující se tomuto a dalším odvozeným tématům považováno za stěžejní. Ačkoli lze v Bachtinovi najít sporné momenty, jasným příkladem může být otázka, zda karnevalová rebélie utlačovanému lidu spíše pomáhá nebo škodí, (viz Bayless 2014) obecně jsou jeho teze přijímány jako výchozí bod debaty o karnevalu podobným událostem.

Z důvodu nedostatku publikací věnujících se přímo fenoménu posledního zvonění se tato práce opírá o texty věnující se podobným kulturním praktikám, případně o obecnější publikace zaměřené na témata obsažené v této práci. Jedná se o texty věnující se zejména otázkám liminality a transformace, performance a humoru. Za vytyčení stojí text *High School*

Graduation Ceremonies: Intergenerational Relations and Models of Social Order socioložky a antropoložky Edny Lomsky-Feder, (2012) který se věnuje komplexní ceremonii ukončující středoškolské studium v soudobém Izraeli. Popisovaná praktika se v mnohém od posledního zvonění liší, nicméně obsahuje i prvek karnevalové performance studentů, díky čemuž je teoretické ukotvení tohoto textu vhodné pro použití v naší práci.

3. Maturita a poslední zvonění

3.1 Poslední zvonění jako takové

Jak již bylo zmíněno dříve, tato práce se týká fenoménu posledního zvonění. Během uplynulého roku jsem měl řadu příležitostí při konverzaci pozorovat, že ne vždy slova „*poslední zvonění*“ probudí nějakou konkrétní představu. V některých případech dokonce mohou evokovat nějakou nejasně definovanou součást pohřebního rituálu. Tyto nejistoty však často mohly být rozptýleny doplněním informativního sdělení „*ten karneval v maturitním ročníku*“. Termín karneval je v tomto případě vnímán v tom nejobecnějším hovorovém smyslu, nicméně cílem této práce je ukázat, zda tvrzení „*poslední zvonění je karneval*“ obstojí i při podrobnějším pohledu.

Tvrzení v této kapitole pocházejí zejména z mých pozorování a rozhovorů v letech 2022 a 2023. Zároveň se opírám i o poznatky získané během méj aktivní účasti na straně maturantů během posledního zvonění v roce 2016. Některé konkrétnější informace pak pocházejí z dokumentů uvedených mezi citovanými zdroji. Všechna tvrzení bez explicitní citace tedy vycházejí z mého výzkumu.

Vraťme se prozatím k oné nejasné představě, která se s posledním zvoněním pojí. Je totiž naprosto oprávněná, dá se říci i očekávatelná a to z několika důvodů. Každá vzdělávací instituce k němu totiž přistupuje jinak. Poslední zvonění se liší mírou podpory ze strany školy, prostředím, kde je performováno, složením zapojených aktérů, délkou a důležitostí. Zároveň se dá říci, že nebývá považováno za příliš transformativní. Je pouze jednou z řady aktivit probíhajících během maturitního ročníku střední školy, a mezi nimi patří mezi ty spíše nepovinné, méně důležité. Rozhodně se nemůže významem a věnovanou pozorností měřit se samotnou maturitní zkouškou. Navíc lze narazit i na pochybnosti o samotného aktu ukončení středoškolské docházky jako výrazně přechodovém momentu.

Dalším přispívajícím faktorem je určitý stupeň uzavřenosti posledního zvonění. Jeho hlavními účastníky jsou žáci a učitelé dané vzdělávací instituce. Zapojení širší veřejnosti do této události je značně různorodé. Řada vzdělávacích institucí většinu či dokonce všechny části této události umísťuje do veřejně nepřístupných prostorů. Fakt, že mnou pozorované poslední zvonění se odehrává na veřejném prostranství hrál roli v jeho výběru. Zároveň

i v tomto případě je účast veřejnosti minimální a omezuje se převážně na občasné přihlížející rodinné příslušníky.

Na druhou stranu poslední zvonění dokáže být prostředím pro kreativitu ať již po stránce vizuální, dramaturgické či humorové. Zároveň si skrze mezi-ročníkové předávání dokáže udržet některé populární prvky. Přišlo mi fascinující sledovat momenty prakticky totožné mezi posledními zvoněními více než deset let od sebe. A stejně tak vývoj prvků reflektující proměny okolního světa, příkladem za všechny může být zahrnutí bezhotovostních plateb do prostoru dříve plně dominovanému hotovostními transakcemi, které bylo umožněno technologickým vývojem služeb mobilního bankovníctví.

Poslední zvonění jistě není jedinou událostí s bohatou soustavou postupně předávaných a vyvíjejících se prvků. Jeho výhodou oproti jiným událostem je menší důraz na konkrétní „tradiční“ podobu těchto prvků. Dá se říci, že je tak mnohem živější než některé události, typicky performované profesionálními soubory, které můžeme považovat spíše za scénický folklorismus. (Sirovátka 1992, s. 16) Zároveň není poslední zvonění výrazně zkoumaným fenoménem, což mu dále přidává na zajímavosti.

3.2 Průběh posledního zvonění na Gymnáziu Pardubice

Průběh posledního zvonění na Gymnáziu Pardubice je dobrým příkladem jeho propracovanější a grandióznější formy. Den jeho konání je předem určen v harmonogramu školního roku. Tento den zároveň značí poslední den školní docházky pro maturanty a den předání vysvědčení za druhé pololetí maturitního ročníku. Po tomto dni následuje takzvaný svatý týden, což je studijní volno před ústní částí maturitních zkoušek.

Poslední zvonění ale nebývá čistým předělem zahajujícím maturitní zkoušky. V roce 2023 proběhlo poslední zvonění na Gymnáziu Pardubice 28. dubna. (Gypce 2021). Praktické a písemné zkoušky ale probíhaly postupně už od začátku dubna. Svatý týden pak předcházely didaktické testy mezi 2. a 5. květnem. Samotné ústní profilové zkoušky probíhaly od 16. května. (Cermat 2022) Vidíme tedy, že poslední zvonění probíhá spíše během maturitních zkoušek, než před nimi. Zároveň se blízkost různých termínů promítá do rozpoložení maturantů, což ovlivňuje, jak poslední zvonění vypadá.

Den konání posledního zvonění na Gymnáziu Pardubice je zvláštním dnem nejen pro maturanty, ale i pro ostatní žáky a pedagogy školy. Maturanti totiž přicházejí do budovy

školy s předstihem. To proto, že první aktivitou dne je vybírání příspěvků od kohokoli, kdo chce před osmou hodinou vejít do budovy. Maturanti jsou vybaveni voňavkami, rtěnkami, barvami na obličej a různými stříkačkami či rozprašovači s vodou nebo naředěným octem. Tyto věci slouží jako hrozba pro kohokoli, kdo by chtěl vejít do školy a nepřispět drobným obnosem. Ale i ti, kteří příspěvek dají často končí s pomalovaným obličejem, zejména pokud se jedná o příbuzné či kamarády konkrétních maturantů. Hlavními motivy těchto maleb jsou srdce a označení třídy maturanta, který malbu provádí. Používá se převážně červená barva.

Mezi mladšími žáky jsou tendence se tomuto vybírání příspěvků vyhýbat. Buď se snaží proběhnout okolo maturantů rozprostřených před hlavním vchodem, využít jejich zaneprázdněnosti nebo se pokouší využít zadního vchodu. Což v některých letech nebyl dobrý nápad, jelikož i zde stáli maturanti s kasičkou a octem.

Po této úvodní pasáži následuje od 8:00 běžná výuka pro mladší žáky a předání vysvědčení za druhé pololetí ročníku pro maturanty. Po jedné výukové hodině, tedy zhruba po 8:45 začíná hlavní program posledního zvonění. V případě Gymnázia Pardubice se většinu let koná na prostranství před hlavním vchodem do budovy školy. Zde jsou vyneseny lavice, které slouží jako odkládací prostory nebo jako stánky s občerstvením. Je také připraveno ozvučení, které pro maturanty zajišťuje škola, pokud nedojde k jiné dohodě. Toho vybavení je částečně přichystáno už před osmou hodinou přípravy pak maturanti dokončují po předání vysvědčení.

Následuje vystoupení jednotlivých tříd, které trvá přibližně do 11:40, což koresponduje s koncem čtvrté výukové hodiny, zároveň touto dobou otevírá svůj provoz školní jídelna. V současnosti má Gymnázium Pardubice dvě třídy osmiletého studia a dvě třídy čtyřletého studia. Každá třída tak má přibližně 40 minut času, které může libovolně využít. V obou pozorovaných ročnících však tento harmonogram nebyl dodržen, ať již kvůli pozdějšímu začátku či delšímu nebo naopak dobrovolně kratšímu programu jednotlivých tříd.

Gymnázium Pardubice přijímá pouze dvě třídy žáků čtyřletého studia teprve od roku 2011. V letech, kdy na škole maturovalo zároveň pět tříd, byly dva termíny předávání vysvědčení za druhé pololetí maturitního ročníku a posledního zvonění. Jeden pro dvě osmileté třídy a jeden pro tři čtyřleté. (Svobodová 2011)

Samotná vystoupení jsou různou měrou připravená. Obvyklé je začít choreografickým tanečním vystoupením, které bývá totožné s vystoupením během nástupu na maturitním plese.

Této části se účastní většina třídy. Následující program se více různí. Může obsahovat další vystoupení menších počtů maturantů, dražby různých cenností, soutěže a jiné. Dochází k různé míře zapojení přihlízejících mladších žáků a pedagogů. Častou aktivitou je dražba „*anti-zkoušečů*“ neboli poukázek, které maturanti získali od svých učitelů. Jak jejich jméno napovídá, lze je vyměnit za omluvu ze zkoušení během konkrétní hodiny. Pravidelně se také opakuje dražba příležitostí provést naschvál vybraným maturantům, konkrétně se může jednat o polití vodou, rozplácnutí vejce o hlavu a podobné. V roce 2023 jedna třída nabízela plesnutí makrelou.

Během celého programu jsou různou formou vybírány peněžité příspěvky. Ať prostřednictvím již zmíněných dražeb, prodejem občerstvení na stáncích nebo obcházením diváků s kasičkami (a s octem).

Po ukončení těchto vystoupení se mladší žáci vracejí do výuky a maturanti uklízejí použité prostranství. Následně někteří maturanti vyrážejí do centra města, kde v menších skupinkách obcházejí s kasičkami a vybírají příspěvky od kolemjdoucích, tentokrát již bez pohružky octem. Vzhledem k obsáhlosti a délce programu před budovou Gymnázia je na tuto část kladem menší důraz, řada maturantů se této části již neúčastní.

Po celou dobu posledního zvonění nosí maturanti různě propracované kostýmy a masky. Ty si podrobněji popíšeme později v kapitole jim přímo věnované.

3.3 Variace na jiných školách

Jak již bylo zmíněno, poslední zvonění na Gymnáziu Pardubice patří k těm bohatším příkladům. Mezi jednotlivými školami se liší míra materiální podpory a ochoty jejich vedení dovolovat aktivity s posledním zvoněním spojených. Rozdílný je také důraz na vystoupení pro mladší studenty a na obcházení města. V některých případech je obcházení města hlavní náplní dne a aktivity na půdě a v okolí školy jsou omezené. V jiných případech je škola situovaná tak, že je příliš daleko od částí města, které jsou příznivé pro vybírání příspěvků a tak se tato aktivita vůbec nerealizuje.

Pokud probíhá vystoupení pro mladší žáky, jsou typické dva způsoby. Buď, jako v případě Gymnázia Pardubice dochází k jednomu představení pro celou školu. Nebo maturanti navštěvují jednotlivé třídy s kratším programem, který následně vícekrát opakují. Příklon k jedné z těchto možností je dán vůlí vedení školy a prostorovými možnostmi.

Setkal jsem se i s tvrzením, že některé školy v Praze poslední zvonění vůbec neprovozují. Také existují základní školy, kde se vyskytují různé aktivity pod hlavičkou posledního zvonění pro žáky jejich posledních ročníků. V těchto případech se jedná o syntézu inspirovanou z různými praktikami maturitního ročníku, je tedy poněkud odlišné od posledního zvonění, kterému se věnujeme v této práci.

Zajímavým momentem je otázka vlastního zvonění v názvu této praktiky. Na Gymnáziu Pardubice se za toto „poslední zazvonění“ dá považovat běžný zvonek, který ukončuje hodinu, během níž byly předávány vysvědčení za druhé pololetí maturitního ročníku. Žádné speciální zvonění ale během dne neprobíhá. Oproti tomu může stát praktika na Gymnáziu Karla Sladkovského v Praze, kde maturanti v průběhu tohoto dne fyzicky zvoní na zvon, který se nachází na chodbě v budově školy.

3.4 Maturitní ročník a jeho události

Poslední zvonění je třeba vnímat v perspektivě celého maturitního ročníku. Jak jsem si již ukázali, je provázáno s dalšími specifickými událostmi jako jsou předávání vysvědčení za druhé pololetí maturitního ročníku, studijní volno svatého týdne i samotnou maturitní zkouškou. V případě Gymnázia Pardubice jsem také poukazovali na nástup maturitního plesu. Přiblížení zbytku praktik s maturitou spojených nám také pomůže vysvětlit důvody pro různé specifické části posledního zvonění, příkladem může být ono vybírání peněžitých příspěvků.

V této práci také nahlédneme na poslední zvonění optikou přechodových rituálů. I z tohoto úhlu je pro nás nutné nejprve porozumět maturitnímu ročníku jako celku. Vytrhávat jednotlivé praktiky či rituály z jejich kontextu a zkoumat je odděleně od zbytku praktik s nimiž tvoří komplexní soustavy je poněkud nevhodné. Některé pro interpretaci podstatné poznatky a významy totiž můžeme získat pouze nahlédnutím celé sestavy rituálů. (Van Gennepe 1960, s. 88-89)

V současnosti nastupují do maturitního ročníku žáci, kteří již dosáhli osmnáctého roku. U většiny středních škol se jedná o 4. ročník středoškolského studia. To platí i pro víceletá gymnázia, i když zde bývají do označení tříd připočítány i ročníky odpovídající druhému stupni základní školy. Odlišná je situace nástavbového studia. To většinou trvá dva roky, je zakončeno maturitní zkouškou a navazuje na tříleté studium s výučním listem. (Středníškoly.cz 2023) Při takové kombinaci tedy středoškolské studium trvá pět let.

3.5 Stužkovací večírek

První specifickou událostí je stužkovací večírek. Ten se odehrává ve večerních hodinách. Termínově spadá do podzimního období, mluvíme zejména o měsících říjnu a listopadu. Účastní se ho maturanti a jsou pozváni i jejich učitelé. Během večírku maturanti obdrží takzvané stužky. Ty se skládají z připínacího odznaku nebo ozdoby a několika pramenů látky, obvykle tří. Na každém pruhu je pak k vidění nápis. Stužka tak obsahuje název školy, ročníky studia maturantů a nějaké heslo. V případě jiného počtu pramenů může být nějaký z těchto nápisů opomenut. Všechny detaily stužky včetně vzhledu, nápisů a barev látky vybírají sami maturanti. Obvykle se využívá služeb komerčního výrobce stužek, maturanti sami tedy stužky přímo nevyrobí, ale objednávají a platí je.

Samotný večírek nabízí nějakou formu občerstvení a přípitek, které maturanti svým učitelům často platí. Dá tak říci, že zde dochází k upevňování pozitivních vztahů s cílem zajistit hladký průběh maturity.

Během podzimu také dochází k podání přihlášky k maturitní zkoušce a volbě profilových předmětů. Tato událost je spíše čistě byrokratický úkon a nebývají s ní spojené žádné ceremonie.

3.6 Maturitní ples

Další velkou událostí je maturitní ples. Dá se říci, že se jedná asi o nejvýraznější moment maturitního ročníku. Maturanti připravě na něj také věnují značné množství energie. Na rozdíl od stužkovacího večírku se jedná o veřejnou událost, které se účastní širší rodiny maturantů, jejich další známí a přátelé. Mladší žáci středních škol se plesu také často účastní a to nejen plesu své školy, ale využívají této plesové sezóny jako příležitost pro socializaci se svými vrstevníky.

V Pardubicích je několik míst, kde se může ples konat. Gymnázium Pardubice pravidelně využívá Výstavní a společenské centrum IDEON, které nabízí největší prostory ve městě. Ples navíc bývá pořádán ve dvou termínech. Jeden je pro dvě třídy osmiletého gymnázia a druhý pro dvě třídy čtyřletého. Tímto způsobem je ceremoniální program držen v únosné délce a není nouze co se kapacitních možností týče.

Maturitní ples samotný mívá nějaké téma vybrané většinou maturanty, jemuž je podřízena výzdoba a grafická úprava vstupenek, pozvánek a dalších propagačních materiálů.

V tomto ohledu se příliš neliší od jiných plesů. Stejně jako ony se maturitní ples koná během plesové sezóny, tedy v období od začátku ledna do konce března. S výjimkou ceremonie nástupu a šerpování maturantů se maturitní a ostatní plesy příliš neliší ani co se programu týče. K vidění jsou různá předtančení a půlnoční překvapení. Hosté mohou zavítat na parket během různých tanečních bloků. K dispozici mají také tombolu. Všichni účastníci jsou také oblečeni ve večerním společenském oblečení, přičemž maturantky obvykle oblékají bohaté plesové šaty, tedy úbor poněkud slavnostnější než bývá pro typické pro jiné plesy.

Specifikem maturitního plesu jsou již zmíněné praktiky šerpování a nástupu maturantů. Nástup je označením po předpřipravené choreograficky zpracované představení. Účastní se ho všichni maturanti jedné třídy, přičemž alespoň částečně do něj bývá zapojen jejich třídní učitel. V průběhu, ale hlavně na závěr tohoto vystoupení hází rodiny maturantů a další hosté na parket mince, tedy finanční příspěvek pro maturanty. Na nástup může přímo navazovat šerpování, nicméně není to pravidlem. Pokud nástup probíhal v kostýmech a je tedy třeba se převléknout do společenského oděvu nebo pokud tak bylo domluveno z jiného důvodu, následuje nástup další třídy.

Během šerpování jsou maturanti seřazeni v pořadí, obvykle na základě abecedního třídního výkazu. Moderátor plesu pak vždy přečte jméno maturanta, dodá předem určenou nebo improvizovanou průpovídku a je spuštěn krátký hudební doprovod, který si maturant zvolil. Během této chvíle maturant přejde po parketu, v případě Gymnázia Pardubice bývá pro tento účel roztažen červený koberec. Na konci parketu čeká třídní učitel, který slavnostně předá a navlékne maturantovi šerpu. Následně se maturant zařadí mezi již šerpované kolegy. Během tohoto momentu rodina a přátelé daného maturanta opět hází na parket mince.

Šerpa je pruh látky s nápisem Maturant a daný rok z jedné strany a jménem nebo přezdívkou ze strany druhé. Navléká se od pravého ramene k levému boku, kde je buď sešita nebo ozdobně sepnuta. Často se vybírá a objednává zároveň se stužkou a je tendence je barevně sladit.

Organizace plesu je společným úsilím maturantů a školy. Některé detaily jsou dohodnuty společně mezi oběma stranami, jiné jsou plně v gesci jedné z nich. Škola zajišťuje rezervaci prostor a otázky financí spojených s plesem. Také se podílí na výběru živé kapely a některých vystoupení v rámci programu. Maturanti pak zajišťují výzdobu, tombolu a části programu.

Část výzdoby může být připravena komerční firmou, nicméně i takovém případě se maturanti zhostí finálních úprav. Kromě prvků spojených s tématem plesu jsou součástí výzdoby fotky maturantů a další osobní záležitosti.

Co se týče tomboly, její výtěžek spolu s příspěvky házenými na parket putují do společného rozpočtu maturantů. Předměty do ní získávají maturanti před konáním plesu oslovováním sponzorů a od svých rodin.

Kromě již zmíněného nástupu se na program maturanti podílejí hlavně v rámci půlnočního překvapení. To většinou bere podobu nějakého vtipného vystoupení, často hromadné taneční choreografie. Neklade se však u něj takový důraz na precizní nacvičení jako v případě nástupu. Maturanti také mohou doplnit program různými vystoupeními, pokud mají mezi sebou někoho, kdo se věnuje nějaké vizuálně zajímavé činnosti nebo je ochoten si něco nacvičit.

3.7 Poslední zvonění, tabla a svatý týden

Mimo dalších byrokratických úkonů jako například odevzdání seznamu literatury k ústní části zkoušky z českého jazyka čeká maturanty už jen poslední zvonění a samo období zkoušek. V tomto období jsou také připravovány maturitní tabla, což jsou velké nástěnky s fotografiemi maturantů. V případě Pardubic jsou tabla během jara umístěna ve výlohách obchodů, zejména v centru, typicky v ulici Třída Míru. Následně tabla často končí v kabinetech třídních učitelů, kterým jsou maturanty předána v období okolo posledního zvonění. Toto předání může být koncipováno jako slavnostní moment a proběhnout přímo během programu posledního zvonění.

Jak může poslední zvonění probíhat jsme si ukázali již dříve. Následný svatý týden je, jak již bylo také zmíněno, studijním volnem. Maturanti již mají uzavřenou docházku a až do dne konání svých zkoušek tak mají čas se věnovat přípravě.

3.8 Maturitní zkoušky

Jak již bylo naznačeno, maturitní zkoušky většinou neprobíhají v jednom dni. Společné písemné zkoušky a didaktické testy státní maturity probíhají v celostátně určených termínech. Praktické zkoušky na školách, které je vyžadují, také probíhají v tomto dřívějším období. Svatý týden odděluje hlavně ústní zkoušky.

Pro ústní zkoušky je pak vyhrazen celý týden, v případě, že maturity probíhají pro větší počet tříd, trvají delší dobu. Nicméně maturanti z jedné třídy splní své zkoušky během stejného týdne. Ten začíná slavnostním zahájením maturit během kterého jsou přítomni všichni žáci dané třídy. Jedná se o krátkou ceremonii za účasti pedagogů a dalších osob jako například zástupců vedení školy či externích členů maturitní komise. Tako událost, a stejně tak i zbytek týdne vyžadují společenský oděv.

Po slavnostním zahájení následuje první den jednotlivých zkoušek. Maturanti, jejichž termín je vypsán na jiný den mohou hned po ceremonii opustit budovu školy a pokračovat v domácí přípravě. Celý týden je rozdělen podle předmětů a jednotlivých maturantů. Ti vykonávají samostatné zkoušky pro jednotlivé předměty před maturitní komisí. Ve chvíli, kdy přijde jejich řada, je vybráno téma pro jejich zkoušku. Tento výběr může nabírat různé podoby, nicméně se jedná o volbu losem z předem stanovených čísel otázek. Následně má maturant čas na přípravu na takzvaném „potítku“, což je vyhrazený prostor v místnosti zkoušky. V tento moment většinou končí čas přípravy předchozího žáka, dojde tedy k výměně maturantů na „potítku“. Po zkoušce jsou maturanti informováni o své známce, během porady komise o hodnocení je daný žák vykázan mimo místnost. Z praktického hlediska je snaha, aby všechny zkoušky daného maturanta proběhly ve stejný den. Zároveň je při plánování rozvrhu maturit bráno v potaz, že se zkušební komise mezi jednotlivými předměty liší a obměny jsou tak plánovány na minimum.

V poslední den zkoušek dané třídy probíhá krátký ceremoniál slavnostního ukončení maturit v obdobném formátu jako dřívější slavnostní zahájení. Tím je završeno období zkoušek maturantů a následuje již jen soustava oslav a definitivní opuštění stavu maturanta a žáka dané vzdělávací instituce.

Velice důležitou součástí ústních zkoušek je příprava občerstvení pro zkušební komisi. Maturanti využijí dříve vybrané prostředky na zajištění jídla a pití, ať již kupovaného nebo domácí výroby. Typicky jsou nabízeny chlebíčky doplněné o další nabídku spíše studených jídel jako jsou zákusky či malé řízky. Toto občerstvení má maturantům zajistit vstřícnost dobře najedené a spokojené zkušební komise.

3.9 Ukončení maturitního ročníku

V období po zkouškách následuje slavnostní předávání maturitních vysvědčení, které je organizované danou vzdělávací institucí a různé oslavné večírky a přípitky, které jsou co do organizace a formy zcela v rukou maturantů.

To, že pomaturitní večírek proběhne je však očekáváno. Ačkoli často dochází k organizované sešlosti a přípitku již v den posledních zkoušek po slavnostním ukončení, samotný večírek probíhá spíše v jiný den. Na večírek jsou pozváni oblíbení pedagogové a třídní učitel. Během této příležitosti se utratí zbytek vybraných finančních prostředků. Výběr příspěvků při maturitním plesu a posledním zvonění je tak motivován vidinou bujarého veselí v průběhu pomaturitního večírku, které je hrazené ze společných prostředků, nikoli z kapes samotných maturantů.

Poslední aktivitou je pak slavnostní předání maturitního vysvědčení. To opět probíhá ve společenském oděvu, tentokrát za účasti rodinných příslušníků maturantů. Pro tento účel bývají vybrány reprezentativní prostory ať již v budově školy nebo ve formě společenského sálu pronajatého za tímto účelem jinde ve městě. Příkladem takového prostoru může být Sukova síň Domu hudby v Pardubicích.

Žákem dané instituce však maturanti přestávají být již před ceremonií slavnostního předání maturitního vysvědčení. Tím momentem je dle školského zákona totiž den po dni úspěšného vykonání maturitních zkoušek. (Večerková 2023)

Máme tedy přehled pro nás zajímavých událostí maturitního ročníku a také jistou představu, jak poslední zvonění může vypadat. V pozdější části práce se k těmto informacím vrátíme, čeká nás totiž představení obecných východisek pro naši analýzu výše shrnutých prvků.

4. Humor, karneval a „lidová smíchová kultura“

4.1 Bachtin a „lidová smíchová kultura“

Jak již bylo zmíněno v úvodu této práce, budeme do značné míry čerpat z Bachtinova pojetí karnevalu, kterému věnuje dílo *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. Bachtin vidí karneval jako součást takzvané „lidové smíchové kultury.“ Kromě karnevalu a podobných událostí, které řadí pod obřadní a mimetické formy, vytyčuje ještě slovesná smíchová díla, například parodie, a pouliční mluvu v podobě posměšků či nadávek. Tyto tři kategorie jsou podle Bachtina základními formami lidové smíchové kultury. (Bachtin 2007, s. 11-12)

Lidová smíchová kultura má značný vernakulární rozměr, zároveň je však v případě Rabelaise brána i jako východisko a inspirace autorské tvorby. (Bachtin 2007, s. 10) „Lidovost“ zde značí aspekt lidské existence, který je v protikladu k aspektu vážnosti či oficiality. Oba tyto aspekty navíc existují zároveň a můžeme předpokládat, že původně jim byla připisována stejná důležitost. S rozvojem komplexních a státních společností se tato rovnoprávnost vážného a smíchového začíná rozpadat. Smíchové formy obřadů a mýtů se tak postupně dostávají do upozaděné neoficiální roviny. (Bachtin 2007, s. 12-13) Můžeme se setkat i s náznaky, že původní svátky naopak vyzdvihovaly smíchový aspekt oproti vážnému. V některých případech docházelo až k vnímání svátečního smíchu jakožto zdroje magické síly. (Frolec 1986, s. 34)

Kromě obřadních prvků zahrnuje lidová smíchová kultura také literární tvorbu, která zahrnuje ve značné míře parodie, a specifické formy pouliční mluvy. (Bachtin 2007, s. 20-22) Každý typ mezilidského styku s sebou nese i vlastní formu mluvy, která je mu uzpůsobena úrovní formálnosti, slovní zásobou, nastavením zábran či pozicí k nepřístojnostem. Karneval pak s sebou typicky nesl značnou familiaritu, všelidovost a oslabení všech zábran etikety či slušnosti. V současnosti jsou takové projevy výrazně více sanitizovány. (Bachtin 2007, s. 22)

Pro karnevalovou mluvu je typická ambivalentnost. Ačkoli používá promluvy, které můžeme najít i v jiných situacích, jako jsou nadávky a zapřísahání, jejich efekt je specifický pro karneval. Nadávky zde ztrácí magický charakter kletby a mimo ponižování nabízejí i jisté obnovení. Zapřísahání pak skrze karnevalovou ambivalentnost dostává smíchový rozměr, který jindy vůbec neobsahuje. (Bachtin 2007, s. 22) Stejně tak reklamní vyvolávání

a vychvalování s sebou nesou dávku šarlatánství a jistou ironickou rovinu, kdy se reklama vysmívá sama sobě, zatímco hovoří v superlativech. (Bachtin 2007, s. 158-159)

Obraznou stránku lidové smíchové kultury můžeme označit jako groteskní realismus. Převažuje v ní materiálně tělesný princip, který je pojímán jako kladný, univerzální a všelidový. Stojí tak v opozici tendencím izolovat, abstrahovat či idealizovat. Naopak vše abstraktní, duchovní a jinak vysoké je snižováno do materiálně tělesné roviny země. Tělesnost není oddělována od zbytku světa. Jedná se spíše o kolektivní lidové tělo, které je zveličováno obrazy růstu a hojnosti. (Bachtin 2007, s. 24-25)

„Kosmické, sociální a tělesné jevy se tu podávají v nedílné jednotě jako nerozštěpitelný živý celek. A tento celek je veselý, uklidňující, blaživý.“ (Bachtin 2007, s. 24) Bylo by totiž chybou vnímat grotesknost jako něco děsivého a cizího. Tento pohled se objevuje s obdobím romantismu a na rozdíl od středověké koncepce nevychází z lidové smíchové kultury, kde se děsivé vždy pojí se směšným a je tak vždy přemoženo. Lidová grotesknost navíc sbližuje člověka se světem skrze tělesnost, zatímco romantická naopak vyjadřuje vůči světu strach. (Bachtin 2007, s. 47)

Groteskní obraz s sebou, stejně jako karnevalová mluva, nese rys ambivalentnosti, jehož dosahuje zachycením jevu ve stavu proměny. Znázorňuje oba póly přeměny a je tak obrazem neustálého vznikání. Na vývoji groteskních obrazů můžeme díky tomu sledovat vývoj citění a chápání času jejich tvůrci. (Bachtin 2007, s. 29-30)

Aspekty lidové smíchové kultury v posledním zvonění jistě přetrvávají. V kontextu školy dosahuje všelidového rozměru zapojením maturantů, mladších žáků i učitelů. Jedná se o neformální událost a humornou událost bez výrazné roviny vážnosti. Prakticky je v tomto ohledu v opozici k předání vysvědčení za druhé pololetí, které s sebou přináší formální stránku celého slavnostního dne.

Zajímavým specifikem posledního zvonění je pak značná míra reklamního vyvolávání, na které Bachtin poukazuje jako na typické pro karneval. Oproti středověkým slavnostem je v současnosti u různých veřejných událostí tento prvek často vypouštěn, nicméně v případě posledního zvonění je naopak ústředním motivem. Maturanti se vyvoláváním snaží vybírat peníze, nicméně jsou i momenty, kdy se snaží něco prodat. V pozorovaném případě se jednalo například o občerstvení a zejména o anti-zkoušeče. Jejich dražba zabírala nezanedbatelnou část času vyhrazeného pro vystoupení jednotlivých tříd a plně ukázala rétorické schopnosti

jednotlivých dražitelů. Značná část vtipů a jiného verbálního humoru se pojila právě s dražbou anti-zkoušečů.

4.2 Teorie humoru

Smích můžeme popsat jako formu komunikace. Je to sdělení, které je schopno přenášet pouze sebe sama. Tedy smích komunikuje, že se smějící jedinec směje. Během smíchu ztrácí jedinec schopnost artikulovat a pouze vydává zvuky, které interpretujeme jako smích. Je tak ve stejný moment rozrušením symbolické sféry a zároveň je její součástí. Smích totiž reaguje na něco, přičemž vyžaduje aby jedinec konceptuálně uchopil toto něco a spojil ho s pocitem směšnosti. Zároveň smích dokáže být nekontrolovatelný ve svém vzniku, projevech i trvání, tedy jedinec si nemusí uvědomovat čemu se směje, nemusí dokázat smích zastavit a může takový smích přenést i na jiné jedince. (Eagleton 2019, s. 3-5)

Karnevalové situace mohou zajisté přinášet velké množství nekontrolovatelného „bezdůvodného“ smíchu. Ten je však pro tuto práci nepříliš podstatný a navíc je i obtížně uchopitelný. Složitosti s pokusy konceptuálně pracovat se smíchem, který rozrušuje samotnou ideu konceptu nechme jiným. Nás smích zajímá zejména v rovině humoru. Humor můžeme pojmut jako „*chápání a vytváření směšných (komických, paradoxních, nelogických) situací.*“ (Olšovský 2011, s. 91) Je tedy označením pro onen výše zmíněný proces, kdy jednotlivec konceptualizuje věci jako směšné, ale zároveň je popisem i pro záměrné vytváření těchto věcí tak, aby byly co nejspolehlivěji shledány jako směšné. Tento proces tvorby je možné pojmut pomocí různých teorií humoru, které se snaží vysvětlit, jak a proč jsou některé věci směšné.

4.3 Nesoulad jako zdroj humoru

Jedním z častých vysvětlení směšnosti je dojem nesouladu. I výše použitá definice humoru používá v závorce slova jako „*paradoxní*“ a „*nelogické*“. Ať už je to náhlá změna perspektivy či významu, narušení běžného smyslu a řádu nebo různé rozpory a nesrovnalosti, nesoulad s sebou přináší humor. (Eagleton 2019, s. 67) Jedinec si všimne nesouladu, což vede k překvapení. Jeho očekávání totiž nebylo naplněno, ba je v přímém rozporu s tím, co nastalo místo očekávaného. V případě humoru je ono překvapení vyjádřeno smíchem. (Attardo 2014, s. 383)

V jistém smyslu se jedná o práci s kontextem. Ten je buď nevhodný pro daný objekt nebo dochází k jeho náhlé změně. (Eagleton 2019, s. 70) Mluvíme tak mimo jiné o různých slovních hříčkách, které využívají souzvučnosti nebo vícera významů konkrétního slova.

Ne všechny nesoulady jsou humorné. Buď v nás vzbuzují jiné silnější pocity, které potlačí jejich směšnost nebo postupem času ztrácí svou schopnost šokovat. Stejně tak různé kultury vnímají nesoulad různě a spojení zcela běžných prvků může jinde působit překvapení a šok. (Eagleton 2019, s. 69) Zaměření se na nesoulad popisuje spíše technickou stránku humoru, tedy vysvětluje čemu se smějeme. Někteří autoři se tak přiklání ke spojení této teorie s jednou z dalších teorií, které si představíme níže, přičemž jako nejvhodnější volba se zdá být teorie uvolnění. Ta se naopak zaměřuje převážně na vnitřní procesy a prožívání humoru. (Eagleton 2019, s. 89)

Jelikož jde o běžnou techniku tvorby vtipu, není překvapením, že poslední zvonění je plné nesouladů. Můžeme se setkat s různými slovními hříčkami a vtipy, které však nemusí být nijak specifické pro danou příležitost. Co však je záležitostí ryze spojenou s posledním zvoněním jsou masky a kostýmy. Budeme se jim věnovat ještě detailněji v kapitole zaměřené přímo jim, nyní je však na místě je vyzdvihnout jako častý příklad nesouladu. Ne všechny převleky lze vidět touto optikou, avšak humorný rozpor je jedním z častých námětů. I přes posun sensibilit v jistých kruzích společnosti se stále lze setkat s humorně pojímaným cross-dressingem. Další kostýmy založené na nesouladu asi nelze příliš kategorizovat, jedná se totiž spíše o jednotlivé příklady, jako třeba potápěči na souši.

4.4 Humor jako uvolnění napětí

Jak jsme již zmínili výše, častou koncepcí humoru je vidět ho jako zdroj uvolnění napětí. Proces smíchu působí po fyzické i psychické stránce, umožňuje jedinci se zbavit nahromaděné nervozity či jiných pocitů způsobujících napětí. (Berger 2014, s. 633-634) Toto uvolnění napětí může být vnímáno jako úspora energie, která by byla nutná k udržení napětí pod kontrolou. Freud tuto úsporu vidí jako zdroj slasti. Jelikož ono napětí vzniklo působením nějaké překážky, která nechala jedince neuspokojeného, vzniká úspora i na straně energie, jenž by byla nutná k překonání této překážky. (Freud 2005, s. 117-118) Humor totiž umožňuje mnohé překážky obejít a oklikou tak vyjádřit co jedinec chce, ale nemůžu získat běžným způsobem.

Uvolnění se může vztahovat na opravdu širokou škálu věcí a situací. Skrze humor se může jedinec vymanit z tlaku a společenských norem, hierarchií a dalších omezení. Stejně tak dokáže překonat různé obsese a touhy, s nimiž se jedinec může vnitřně potýkat. Humor tak pozitivně působí na mentální stav jedince pomáhá se vyrovnat se stresem. (Berger 2014, s. 635)

Co se týče uvolnění na úrovni společenských norem, je vhodné se zmínit i přímo o Bachtinovu konceptu karnevalu. Během něj totiž dochází k rozvolnění pravidel a převrácení hierarchií, je jistou formou rebélie. Je pak otázkou, zda tuto rebélii vidíme spíše jako projev vzdoru utlačovaného lidu, což je Bachtinův pohled, či zda je pro nás karneval nástrojem mocných, jímž mohou uvolnit napětí ve společnosti v kontrolované podobě. A tedy jako jistou prevenci situace, kdy by frustrace lidu dosáhly bodu zlomu a došlo by k rebélii reálné. (Bayless 2014, s. 110)

Je tedy zřejmé, že poslední zvonění přináší určitou příležitost pro humor tohoto typu. Žáci mají do jisté míry možnost beztrestně zesměšňovat figury autority v podobě svých učitelů. Příkladem takového humoru může být nápodoba návyků a často opakovaných promluv pedagogů, které publikum dobře zná. Poslední zvonění je pro žáky poslední příležitostí své učitele humornou formou konfrontovat a poukázat na fakt, že hierarchie, která je nyní převracena pro budoucí absolventy již brzy přestane platit. Zároveň však musí žáci tuto rebélii udržet v přijatelné rovině, jelikož ti samí pedagogové, jež nyní zesměšňují, mají vliv na úspěch či neúspěch maturantů u jejich blížící se zkoušky.

4.5 Humor pramenící z nadřazenosti a výsměchu

V jisté opozici ke koncepci humoru jakožto uvolnění napětí způsobeného konfliktem se společenskými normami je Bergsonovo pojetí teorie nadřazenosti. Smích totiž může být vnímán i jako nápravný prostředek proti sociálním deviacím. Ponižením provinilce výsměchem dochází k potrestání a korekci jeho chování. (Eagleton 2019, s. 41) Jádrem těchto deviací jsou podle Bergsona automatismus a tuhost. Jelikož život a pohyb v lidské společnosti znamenají neustálé setkávání se s novými situacemi, je nutné aby si člověk zachoval pružnost a dokázal se jim tak aktivně přizpůsobovat. K udržení dobrých vztahů ve společnosti je pak třeba neustálého úsilí všech zúčastněných, které vede k přizpůsobení se novým danostem a neustálému vytváření a udržování rovnováhy vůlí. Tuhost je pak projevem utlumení této

aktivity, což může mít za následek izolaci a roztříštění společnosti. Smích, jakožto společenské gesto je korektivním prostředkem pro tuto situaci. (Bergson 2012, s. 39-41)

Tuhost a automatismus navozují pocit směšnosti tím, že jsou v protikladu k životu. Zatímco život, jak jsme viděli výše, se vyznačuje proměnlivostí a přizpůsobivostí, mechaničnost je rysem neživé věci. Proto se nám opakování jeví jako směšné. (Bergson 2012, s. 93)

Ačkoli pravidlo, že lítost a sympatie jsou nepřáteli smíchu platí i pro humor pramenící z jiných zdrojů, je tato pozice obzvláště platná pro teorii nadřazenosti. „*Smích je především náprava. Má-li ponížít, musí v osobě, jež je jeho předmětem, vzbudit trapný dojem. ...Smích by nedosáhl svého cíle, kdyby nesl znamení sympatie a dobroty.*“ (Bergson 2012, s. 180) Zároveň je humor rozumovou záležitostí, pokud jsou v posluchači vzbuzeny city, například lítosti či sympatie, nedokáže se situaci smát. (Bergson 2012, s. 134)

Jistým problémem teorie nadřazenosti je ošemetná pozice agrese ve vztahu k humoru. Vtipy jistě mohou být agresivní a útočné, ale pokud na ně zasažená strana zareaguje vážně, je tato agrese popírána a zasažený se jeví jako člověk bez smyslu pro humor. (Eagleton 2019, s. 59-60) Zároveň útočnost a nenávisť nepatří do kontextů, v nichž se obvykle s humorem střetáváme. Jsou totiž pravým opakem družnosti a přátelství, které jsou pro situace plně vtipkování obvyklé. (Eagleton 2019, s. 39) Ačkoli mezi sebou mohou často splývat, je třeba odlišit humor od výsměchu a pomluv. Stupeň agrese a nepřátelství v těchto dvou kategoriích výrazně převyšuje a narozdíl od humoru je jejich hlavním prvkem. (Brock 2008)

S poměrně opatrným humorem odpovídajícím teorii nadřazenosti se během posledního zvonění můžeme setkávat ve značné míře. Jak již jsme zmínili výše, žáci využívají příležitosti humorně se strefovat do svých učitelů. Nejčastějším námětem pak jsou různé příklady opakovaných automatismů, k nimž se pedagogové během svým hodin obracejí. Spíše než jako vědomý podnět k nápravě, jsou tyto situace využívány pro vytvoření karikatury znázorňující daného pedagoga. Při pozorování dražby anti-zkoušečů byl tento typ humoru používán jako motivace pro mladší žáky si tuto omluvenku z individuálního zkoušení pořídit. Dražebník vykresluje vybrané přísnější pedagogy přímo v ďábelských barvách opakováním jejich typických promluv namířených na nedostatečně připraveného studenta. V menší míře je tento styl humoru různě zastoupen i ve zbytku vystoupení, dalším obvyklým příkladem může být

poděkování a předávání darů učitelům. Zejména pokud typicky nedochvilný pedagog není během této části posledního zvonění přítomen.

4.6 Formální teorie humoru založené na skriptu

Výše zmíněné teorie nadřazenosti, nesouladu a uvolnění poskytují vysvětlení některých vtipů a směšných situací, nicméně může na ně být nahlíženo jako na pouze jeden z faktorů způsobujících humornost. Mimo ně totiž můžeme také pozorovat podmínky na straně posluchače, které ovlivňují jeho postoj k potenciálnímu vtipu. Jsou jimi třeba momentální nálada nebo osobnostní rysy vedoucí k větší míře náklonnosti k humoru. (Raskin 2014, s. 368)

Je zde také problém možných protipříkladů. Lze najít vtipy, které nejsou výsměchem, je u nich obtížné najít nesoulad a nepřinášejí uvolnění. Zároveň je zřejmé, že samotná přítomnost těchto faktorů neznamená automaticky vtipnost promluvy. Nesoulad může být pouhým omylem, verbální agrese běžně existuje beze špetky humoru a i uvolnění napětí často probíhá formou, která se nesnaží být vtipná. (Raskin 2014, s. 368-369)

Tyto nedostatky těchto tří obvyklých teorií humoru vedou některé autory k jejich seskupení pod hlavičkou neformálních teorií humoru a k pokusům o vytvoření formální teorie humoru. Asi nejznámějším příkladem může být Raskinova na skriptu založená sémantická teorie humoru. Ta pracuje s myšlenkou, že promluva je vtipem, pokud obsahuje dva skripty, jež jsou vůči sobě v opozici. (Raskin 2014, s. 369) Tyto skripty jsou situace či posloupnosti, které posluchač zná a jsou evokovány formulací daného skriptu. Lze pozorovat různé stupně znalosti skriptů od obecných, s nimiž je obeznámena široká veřejnost až po velice omezené a individuální. Aby daný vtip fungoval, musí být posluchač obeznámen s oběma skripty, které jsou vůči sobě v opozici a zároveň musí být jejich přítomnost v jedné promluvě nečekaná. (Taylor 2014, s. 455) Jelikož na skriptu založená sémantická teorie humoru pracuje s nečekaným rozporem jako zdrojem vtipnosti, je možné na ni nahlížet jako na jednu z formulací teorie nesouladu. (Oring 2016, s. 16-17)

Jistým nedostatkem na skriptu založené sémantické teorie humoru je fakt, že se jedná o teorii určenou pro lingvistickou analýzu textů, zejména krátkých verbálních vtipů. Tu si Raskin představuje jako rozřazení příkladů na vtipy a nevtipy, nalezení mechanismů vtipů a schopnosti generovat nové vtipy na základě těchto objevených mechanismů. (Raskin 2014,

s. 369) Jelikož tato práce se zbývá spíše performancí než texty, není pro nás tato teorie příliš praktická, nicméně je vhodné ji zahrnout do této části přehledu teorií humoru.

4.7 Satira

Důležitou součástí otázky karnevalu je satira. Ačkoli v moderním pojetí převažuje satira ve formě humorného sociálního komentáře, není humor nutnou součástí satiry, tak jak je tradičně vnímána. Jedná se totiž o literární kategorii vytvořenou pro zpětnou kategorizaci různých typů textů, které spojuje kritičnost vůči nedostatkům morálního či společenského charakteru. (Condren 2014, s. 661)

Zaujetí pozice a vynesení takového morálního soudu je úkolem osoby satiristy. Ten je zároveň rétorem a morálním filosofem, který se staví proti určité špatnosti, již definuje a odhaluje. Za satiru pak lze označit jakékoli dílo či promluvu této osoby, nehledě na formu. Pokud se tak satirista rozhodne, nemusí satira obsahovat ani stopu humoru. Nicméně humorná satira je velice běžnou podobou tohoto tvůrčího formátu. Pokud je humor satirou využíván, slouží jí třemi způsoby. Odhaluje nepravost, utvrzuje morální hodnoty a trestá jejich porušení zesměšněním provinilce. (Condren 2014, s. 662)

Aby satira mohla fungovat, musí být satirista viděn jako společensky přijatelná osoba a morální základy, na nichž svou práci staví také musí být v souladu s obecnými hodnotami. Proto satira nebývá příliš radikální nebo ideologická, pokud obhájí příliš cizí postoje, není jako satira vnímána a stává se propagandou či pomluvou. (Condren 2014, s. 663)

Ačkoli během posledního zvonění je jistě možné zahlédnout momenty kritizující nedostatky učitelů, vedení školy či jiných zúčastněných stran, během mého pozorování jsem nenarazil na nic, co by šlo označit za plnohodnotnou satiru. Poslední zvonění totiž neposkytuje vhodnou platformu pro konfrontaci takového rázu. Navíc moment loučení se s prostředím školy je těžko příležitostí napravovat nedostatky negativně ovlivňující studium na této instituci. Satira může být mezi žáky oblíbenou formou kritiky nedostatků ve škole a jistě dokáže být i efektivní. Nicméně je to období studia dávno před posledním zvonění, kde bychom ji spíše mohli pozorovat.

Během posledního zvonění v roce 2016 byla zmíněna kauza z dřívějších let, která se týkala průběhu rekonstrukce jídelny, s níž byli někteří žáci nespokojeni. Během této situace se mimo věcných stížností objevila i různá satirická tvorba, na kterou se během vystoupení při

posledním zvonění vzpomínalo. Nicméně tou dobou již kauza dávno nebyla aktuální a tento moment byl spíše určitým ohlédnutím se za potenciálně formujícím momentem než satirickou performancí.

5. Liminalita v kontextu karnevalu a posledního zvonění

5.1 Karneval jako liminální prostor

Jedním z rysů karnevalu je, že se nejedná o jednorázovou záležitost. Je to událost, která se pravidelně opakuje a to převážně ve stejném čase v rámci roku či jiného relevantního období. To je proto, že je historicky spojován se svátkem. Středověké karnevaly, kterým se Bachtin ve své práci věnuje, se odehrávají během církevních svátků. (Bachtin 2007, s. 12) Karneval přímo označuje za „sváteční život“ lidu. (Bachtin 2007, s. 15) Sami svátky jsou pak „svázány s krizovými, přelomovými momenty v životě přírody, společnosti a jedince. Ve svátečním procitování světa vždy vedly momenty smrti a znovuzrození, proměny a obnovení. Právě ony také vytvářely – v konkrétní formě určitých svátků – specifickou „svátečnost“ svátku.“ (Bachtin 2007, s. 16)

Svátky a karnevaly tak mají pevně dané místo v kalendáři, které odpovídá nějaké změně v rámci roku. To samé platí i o posledním zvonění, které sice spadá do samého prostředku jara, nicméně jeho termín se odvíjí od termínu maturit, které probíhají prakticky na konci školního roku. Ten je v Čechách spojen se začátkem léta. Spíše než zlom v ročních obdobích však poslední zvonění značí zlom v životě žáků maturantů.

Jelikož karneval probíhá na hranici mezi dvěma obdobími nabývá pocitu zvláštnosti. Ve svém jádru je koncipován jako liminální prostor, jak v čase tak i v místě, který přináší příležitost pro symbolická převrácení. Dochází tak k performancím, které rozrušují hranice, hierarchie a běžný společenský řád. (Stoeltje 2014, s. 106) Lze předpokládat, že většina performancí probíhá v nějaké formě liminálního prostoru, ve vymezeném čase a odděleně od míst určených pro běžný život. (Turner 1988, s. 25)

5.2 Přechodové rituály

Koncept liminality je pevně spjatý s přechodovými rituály. Označuje hranici nebo práh, který je během tohoto přechodu překonáván, jakousi střední fází, jíž je potřeba projít. (Turner 1988, s. 25) Jelikož se lidský život skládá z dlouhé řady různých fází a změn sociálního postavení a skupin, do nichž jedinec náleží, můžeme pozorovat řadu podobných ceremonií při každé této změně. (Van Gennep 1960, s. 3) Tyto přechodové rituály jsou podle důležitosti

dané hranice různě komplexní a je na ně kladen různý stupeň důrazu. (Van Gennep 1960, s. 10-11)

Přechodové rituály lze dělit na tři fáze, které mohou sami obsahovat specifické rituály v případech závažnějších životních změn. Ty označujeme jako rituály separace, tranzice a inkorporace (odloučení, pomezí a sloučení), případně jako preliminální, liminální či prahové a postliminální. Důležitost těchto fází se různí podle příležitosti. (Van Gennep 1960, s. 11)

V případech obzvláště zásadních životních změn může docházet k vrstvení přechodových rituálů. Jedinec je jedním ritem uveden do déle trvajícího liminálního stavu, příkladem může být zasnoubení, a následně je dalším obřadem uveden do následující životní fáze. (Van Gennep 1960, s. 11) Tuto optiku můžeme použít na náš příklad. Žáci jsou uvedeni do liminálního stavu maturantství během stužkování a po řadě dalších momentů, které je odlučují od jejich studentských let, jsou nakonec předáním maturitního vysvědčení včleněni do světa dospělých jakožto absolventi střední školy.

Tento třífázový model přechodového rituálu se netýká pouze životních milníků jednotlivce. Vzhledem k neslučitelnosti profánního a posvátného je nutné při pohybu mezi nimi procházet oddělenou mezi-fází. (Van Gennep 1960, s. 1) Kromě slavností je prostorem pro přechodové rituály i oblast cestování a to dokonce v dvojím smyslu. Na osobní rovině se jedinec posunuje do stavu poutníka a následně hosta, zároveň zde dochází k doslovnému překročení hranic a prahů v rovině prostorové. (Van Gennep 1960)

Jistým specifikem je také větší důraz na první případ nějakého potenciálně opakovatelného přechodu, který bývá spojován s komplexnějšími rituály, zatímco další případy jsou doprovázeny jednoduššími rity či mohou nastávat téměř bez povšimnutí. Toto snížení komplexity může být postupné, tedy že každý další přechod je méně důležitý, nebo nárazové v případě, že první instance je shledána obzvláště výjimečnou. (Van Gennep 1960, s. 175-177)

5.3 Liminální stav

S liminálním stavem se jeví různě výrazná neurčitost. V nejryzejších případech přesunu jedince do další životní fáze je tato osoba nezařaditelná do běžných sociálních kategorií a je tak dočasně někým mimo společnost. Jelikož přechod mívá vzestupnou tendenci, tedy jedinec jím nabývá vyššího statusu, musí nejprve zakusit ponížení existence bez statusu. (Turner

2011, s. 95-97) Takový stav liminality se týká pouze určitých jedinců, kteří procházejí rituálním procesem povyšujícím jejich postavení. Oproti tomu můžeme pozorovat liminalitu spojenou s rituály převracující status, které zahrnují větší výsek skupiny či jsou přímo celospolečenské. Zde dochází k dočasnému otočení hierarchie, která se však vrátí do původního stavu po skončení této liminální situace. Přechod v tomto případě je spíše záležitostí pravidelné sezonní změny vycházející z kalendářního cyklu. (Turner 2011, s. 167)

Co se týče posledního zvonění, můžeme vidět příklady obou těchto liminálních stavů. Maturanti prochází změnou z žáka/dítěte do dospělého absolventa. Při této příležitosti se dobrovolně stávají terčem vtipů a fyzického ponižování. Poslední zvonění je jedinou příležitostí pro mladší žáky něco provést svým starším kolegům. Nejen, že se této příležitosti rádi chopí, ale i prostředky, které se jim nabízejí jsou poměrně jedinečné. Možnost někomu beztrestně rozklepnout vejce o hlavu či jej plesknout uzenou makrelou se těžko vyskytne mimo kontext dobrovolného ponížení. V této roli se často objevují nejbližší přátelé a příbuzní daného maturanta, kteří v daný rok ještě sami nematurují nebo mladší žáci z nejnižších ročníků ve bližšího vztahu k dané osobě. Tento zvrát je patrný zejména u osmiletých gymnázií, v případě pozorované instituce se jednalo o pravidelně se opakující fenomén. Dá se říci, že tento moment kapitulace prakticky dospělého člověka před o sedm či osm let mladším dítětem je další rovinou poukazující na ponížení maturanta.

Zároveň poslední zvonění zahrnuje celou společnost lidí spojených s danou střední školou a dochází během něj k odevzdání autority pedagogů do rukou maturantů. Nedá se říci, že by v jejich případě docházelo přímo k ponížení, nicméně během trvání této akce nejsou učitelé zcela ušetřeni řádění maturantů. Jsou stavěni na rovinu ostatních přihlížejících žáků, tedy jsou od nich požadovány peníze, je jim kresleno na obličej a mohou být zapojováni do různých vystoupení. Dá se říci, že tento pocit rozvolnění učitelské autority se přenáší i na ostatní žáky. V pozorovaných případech kdy se pedagog rozhodl nevynechat vyučující hodinu spadající do doby konání posledního zvonění využívají mladší žáci atmosféry a někteří odmítají se vyučování účastnit. Zároveň je také poslední zvonění příležitostí pro neformální socializaci žáků a učitelů.

6. Praktika, performance a rituál

6.1 Přejchodové rituály v současné společnosti

Tradičně bývají rituály spojovány s náboženstvím, i Van Gennep poukazuje na dualitu sakrálního a profánního jako na podstatný motiv. Ne vždy je však nutné a vhodné se držet této optiky. Zejména u debaty moderních festivit nemusí být rovina náboženství nijak podstatná. (Šima 2017, s. 23) Další specifikum rituálu v moderní společnosti je pokles jeho důležitosti. Oproti společnostem s pevně definovanými vnitřními a vnějšími vazbami, kde rituál a symboly mají značný vliv na utváření reality, je moderní občanská společnost značně rozvolněná a neurčitá, tím pádem rituály nemají silný celospolečenský dopad. (Šima 2017, s. 22) Přítomnost jedince v různých sociálních rolích také narušuje rigiditu sociálních hierarchií, což ovlivňuje i míru napětí, které hierarchie způsobují. Schopnost rituálů toto napětí uvolňovat tedy není v moderních společnostech natolik patrná, jako by tomu bylo v sociálně svázanějších prostředích. (Šima 2017, s. 21)

Pokud zaměříme svou pozornost na karneval, dá se předpokládat, že s poklesem jeho rituální důležitosti dochází i k jisté sanitizaci o něj odvozených současných praktik. Navíc řadu z nich nelze označit za celospolečenské, což dále limituje jejich potenciál přinášet převrácení hierarchií. Poslední zvonění má jistou výhodu, neboť souvisí s jedním z mála prostředí, kde jistá úroveň sociální rigidity panuje. Zároveň ale platí, že vztah mezi žákem a učitelem není nijak zvláště silný ani definující pro jeho účastníky oproti příkladům, na nichž byly teorie rituálu vystavěny. Jedná se však o zajímavý mikrokosmos v rámci moderní společnosti, který s sebou nese prvky, jež můžeme optikou rituálů popisovat.

6.2 Otázka vhodnosti konceptu přechodových rituálů pro poslední zvonění

Otevřením tématu přechodových rituálů v kontextu posledního zvonění jsme postaveni před dvě otázky. První z nich vnáší pochyby do předpokladu, že moment absolvování střední školy lze vidět jako významnou přechodovou událost v životě jedince. Druhá otázka se týká vhodnosti kategorie rituálu pro popis festivit a společenských událostí, jako například poslední zvonění v rámci moderní sekulární občanské společnosti.

Pokud chceme maturitu vidět jako významnou přechodovou událost, musíme předvést cíl této tranzice. Pokud předpokládáme, že tímto cílem je dospělost, musíme se vypořádat

s problémem, kterým je její moderní vnímání. Oproti tradičnímu pohledu, kdy je přechod do stavu dospělosti poměrně lineárním procesem definovaným jasnými sociálními kritérii, je současná situace značně nejistá a individuální. (Lomsky-Feder 2012, s. 51)

Zletilost v očích zákona dosáhnou všichni čeští žáci před svou maturitou, někteří dokonce se značným předstihem vlivem odkladů, propadnutí a jiných faktorů. Zároveň absolvování střední školy také nemusí být výraznou změnou v životě jedince, zvláště pokud následně pokračuje v dalším stupni vzdělávání. Když se ohlédneme za původní formou maturity, zjistíme, že se jednalo o zkoušku vykonávanou pouze na gymnáziích, přičemž posuzovala připravenost absolventa na vysokoškolské studium a plnila tak roli v té době neexistujících přijímacích zkoušek. (Klímová 2010, s. 1-2) Dá se říci, že další studium je odkladem začátku pracovní kariéry. Stejně tak tendence stále více odkládat založení rodiny či ukončení soužití s rodiči v jedné domácnosti dále rozměňují počátek dospělosti, což navíc komplikuje fakt, že řada lidí tato kritéria nenaplní, ať již z vlastní vůle nebo vlivem okolností.

I pokud se opřeme o jednodušší, nicméně stále běžný pohled, že dospělost začíná momentem dosažení autonomie, je absolvování střední školy spíše momentem, kdy jedinec začíná o tuto autonomii usilovat, tedy „*ceremonie absolvování střední školy by neměla být viděna jako transformativní mechanismus, ale raději jako výrazné místo, které vymezuje začátek cesty k dospělosti a které symbolizuje rozdílné generační zájmy ve vztahu k sociálnímu řádu.*“¹ (Lomsky-Feder 2012, s. 52)

Tento úhel pohledu je však do značné míry idealizovaný a zjednodušující. Řada absolventů středních škol nepokračuje ve vyšším stupni vzdělávání a naopak se ihned po maturitě zapojuje do pracovního procesu. A i v případě studentů vysokých škol lze hovořit o nabytí dříve nedržené autonomie, jejímž příkladem může být odstěhování se z rodinné domácnosti za účelem studia v jiném městě. Maturita jistě není zlomem srovnatelným co od zásadnosti s ceremoniály plnoletosti popisovaných v literatuře věnované přechodovým rituálům. Na druhou stranu pozice, že maturita není momentem výrazného přechodu je poměrně extrémní.

Co se týče kategorie rituálu, existuje dlouhodobá tendence akademiků se tomuto pojmu vyhýbat, jelikož svým vymezením není příliš vhodný pro výzkum moderních praktik. (Šima

¹ „*the high school graduation ceremony should be seen not as a transformative mechanism but rather as an expressive site that demarcates the beginning of the journey to adulthood and that symbolizes the different generational interests in relation to the social order.*“

2017, s. 44) Avšak „naše společnosti se stále zdají být prostoupené symbolickými, rituálu podobnými aktivitami. Nicméně je to právě tento dojem „podobnosti rituálu“, který označuje problém před námi. Jsme si vědomi, že velice ústřední procesy v komplexních společnostech jsou symbolické, a že někdy jsou také integrující na úrovni skupiny, mezi skupinami a i na celospolečenské rovině. Zároveň ale také jasně cítíme, že tyto procesy nejsou rituály v tradičním smyslu.“² (Alexander 2004, s. 528) Tato podobnost rituálu je známkou přesvědčivosti a efektivity dané sociální performance. Jelikož oproti jednodušším kolektivům, u nichž můžeme pozorovat značnou spjitost elementů performance, vede roztržitost komplexních společenství k rozpojení těchto prvků. Sociální performance se snaží dosáhnout jejich znovu-spojení, jelikož je na něj vázána úspěšnost dané performance. (Alexander 2004, s. 529)

A právě koncept kulturní či sociální performance bývá pro výzkum ceremonií a festivit upřednostňován, jelikož oproti konceptu rituálu se týká širšího spektra událostí, nese s sebou zatížení tradičními pohledy či spojením s vírou a je vhodnější pro studium současných praktik.

6.3 Performance

Performancí označujeme specifický způsob komunikace, která je často esteticky zabarvená a směřovaná k nějakému publiku. (Bauman 1992, s. 41) Stejným úhlem pohledu můžeme popsat i rituál jako „epizody opakovaných a zjednodušených kulturních komunikací, v nichž přímí účastníci a pozorovatelé sdílejí vzájemné přesvědčení o deskriptivní a preskriptivní validitě symbolického obsahu komunikace a navzájem uznávají autenticitu svých záměrů.“³ (Alexander 2004, s. 527)

Existuje řada přístupů ke konceptu performance. Obecně lze říci, že buď vidí performanci jako jakýkoli akt komunikace nebo specifickou formu jednání, které s sebou nese vlastní specifickou formu interpretace. Publikum klade zvýšený důraz na efektivitu aktéra

² „our societies still seem to be permeated by symbolic, ritual-like activities. It is precisely this notion of "ritual-like," however, that indicates the puzzle we face. We are aware that very central processes in complex societies are symbolic, and that sometimes they are also integrative, at the group, intergroup, and even societal level. But we also clearly sense that these processes are not rituals in the traditional sense.“

³ „episodes of repeated and simplified cultural communication in which the direct partners to a social interaction, and those observing it, share a mutual belief in the descriptive and prescriptive validity of the communication's symbolic contents and accept the authenticity of one another's intentions.“

a způsob jakým akt komunikace probíhá. Performance je pak variabilní kvalitou s různým stupněm důležitosti v rámci aktu komunikace. Důležitost dovednosti a efektivity aktéra se přímo odráží do stupně důležitosti aspektu performance v dané promluvě. (Bauman 1992, s. 44)

Specifikem člověka je jeho schopnost symbolického jednání. Symbol můžeme popsat jako nositele pojmu či významu. Symboly vyjadřují myšlenky, abstrahují zkušenosti do uchovatelné a vnímatelné formy a ztělesňují různé další psychické pochody a postoje. Sdružují se pak do různých soustav a systémů, tedy kulturních vzorců. Ty jsou pro nás zdrojem vnějších informací a slouží jako modely. Vztahy mezi jednotlivými symboly v rámci vzorce, totiž modelují vztahy mezi entitami těmito symboly zastoupenými. Pokud slouží jako reprezentace či paralely reality, tedy existující věci, označujeme je jako „*modely něčeho*.“ Symboly však lze i uspořádat do vzorce, který pak slouží jako předloha či teoretický koncept, takové vzorce pak označujeme jako „*modely pro něco*.“ (Geertz 2000, s. 107-110) Člověk symboly nejen používá a vytváří, může je i zneužívat, přičemž zneužívání zahrnuje různé demagogie, psychické poruchy a změněné stavy mysli. (Burke 1989, s. 60)

Řeč a jazyk jsou jedním z příkladů vnějšího symbolického systému. Jelikož lidské myšlení je v první řadě veřejný akt a jeho soukromá niterní podoba je až pozdější odvozenou záležitostí, různé symbolické systémy vznikají na vnější bázi. Kromě vokalizované řeči se například může jednat o různé fyzické objekty. (Geertz 2000, s. 92-94) Zároveň však není vhodné jazyk označovat za pouhý nástroj, což je poněkud zjednodušující pohled. Přesnější pozicí je vidět jazyk jako symbolickou činnost nebo jednání, jejíž povahou je schopnost být nástrojem. (Burke 1989, s. 69)

Pokud chceme popsat jednání či akt, docházíme k soustavě akt, scéna, aktér, působení a účel. Tedy co se děje, v jakém prostředí a k jaké příležitosti, kdo za tímto činem stojí, jakým prostředkem a za jakým účelem byla akce vykonána. (Burke 1989, s. 139) Pokud tedy do této soustavy dosadíme řeč nebo jiný symbolický systém na místo prostředků a sdílení informací na místo účelu, dostáváme se ke komunikaci. Ta je specifická tím, že vyžaduje účast nejméně dvou osob, které však nemusí být přítomny ve stejný čas na stejném místě, díky existenci psaného slova a podobných symbolických systémů, které umožňují komunikaci na dálku v čase i prostoru.

Jelikož môžeme říci, že „*symbol je verbální paralelou ke vzorci zkušenosti*,“⁴ (Burke 1989, s. 109) dosahuje tím lepšího efektu, čím je onen vzorec zkušenosti podobnější pro aktéra i posluchače. (Burke 1989, s. 110) Tato spojitost je zdrojem různých nedorozumění a komunikačních šumů, a to jak na individuální, tak i na mezi-kulturní rovině. Na druhou stranu, může jedinec lépe ocenit například literární dílo, pokud disponuje srovnatelnou zkušeností jako autor.

6.4 Praktikování praktik

Pokud chceme využít konceptu performance pro výzkum festivit a ceremonií, je třeba se zaměřit na jednotlivé prvky těchto událostí. Různé akty můžeme vnímat jako samostatné performance a tedy na ně uplatnit tento rámec a sledovat nakolik efektivní je jejich provedení. Festivita je pak souborem těchto různých aktů, přičemž ty ústřední z nich můžeme brát jako opakované praktiky. (Šima 2017, s. 45)

Praktikování je opakované proměnlivé chování v každodenním životě. (Bronner 2019, s. 35) Má značný sociální rozměr, vytváří smysl sounáležitosti a postoje k různým sociálním skupinám a tématům. Jednotlivé praktiky jsou pak stylizované a nesou symbolický rozměr. Jejich praktikováním se jedinec odkazuje na své místo ve světě a skupině. Souhrn praktik může vymezovat lokální kulturu. (Bronner 2019, s. IX-X)

Praktikování je nedílnou součástí veřejných událostí, jelikož události ve své podstatě nemohou existovat bez své inscenace. Druhou složkou je pak jejich struktura. (Handelman 1998, s. 17) Všechny ceremonie a další veřejné události jsou samostatné systémy, do jisté míry autonomní vůči svému kontextu. Jejich struktura si totiž udržuje stupeň nezávislosti na prostoru a čase. (Lomsky-Feder 2012, s. 52) Ve vztahu k ceremonii tedy můžeme říci, že praktikování je opakovaná performance struktur této události. Performance je pak jednotlivé konkrétní provedení, na rozdíl od praktikování ukotvené v čase, v němž probíhá.

Obecně můžeme rozlišit ceremonie na typy, jelikož „*jisté veřejné události (modely) záměrně, kontrolovanými prostředky působí na sociální řád, zatímco jiné události ne.*“⁵ (Handelman 1998, s. xvi) Podle vztahu k existujícímu sociálnímu řádu můžeme vytyčit tři

⁴ „*The symbol is the verbal parallel to a pattern of experience.*“

⁵ „*certain public events (models) act on social order intentionally, in controlled ways, while other public events do not*“

archetypy, konkrétně ceremonie sloužící jako model žitého světa, prezentující žitý svět a re-presentují žitý svět. (Lomsky-Feder 2012, s. 53)

Modelující ceremonie je uzavřeným mikrokosmem, obsahujícím zjednodušené a redukované fenomény žitého světa. Pro účastníky není částí nebo imitací světa, ale naopak je celým světem. Tento typ ceremonie má jasně daný účel, jímž je přinést změnu předem daným směrem. (Handelman 1998, s. 27-28)

Prezentující ceremonie zrcadlí existující řád a hierarchie. Bývá formální a vnitřně konzistentní, tedy bez známek interního konfliktu či kontradikcí. (Lomsky-Feder 2012, s. 53)

Ceremonie, které re-presentují žitý svět, přinášejí kontrast a srovnání. Tento kontrast můžeme pozorovat mezi jednotlivými prvky takových událostí, tak mezi událostí a sociálním řádem. Tímto způsobem působí na zažité normy a mohou vznášet otázky po jejich validitě, případně i navrhnout alternativy uspořádání sociální reality. (Handelman 1998, s. 49)

V rámci maturity můžeme pozorovat řadu ceremonií prezentujících žitý svět, příkladem může být předávání vysvědčení či přímo maturita samotná. Poslední zvonění je pak ukázkou re-presentující události, stejně jako ostatní příklady karnevalů a podobných festivit.

V následující kapitole se tedy můžeme věnovat konkrétním prvkům struktury posledního zvonění a praktikám, které jejich performancemi vznikají.

7. Praktiky posledního zvonění

7.1 Prvky posledního zvonění

Jelikož je poslední zvonění příkladem poměrně komplexní veřejné události, můžeme v rámci jeho rozsahu izolovat některé konkrétní prvky. Jejich soustava nám následně pomůže v komparaci posledního zvonění s bachtinovským karnevalem, který lze pro naše účely považovat za něco jako ideální typ karnevalu. V této kapitole se tak zaměříme na popis těchto jednotlivých prvků a okomentujeme obvyklé tendence spojené jejich performováním.

7.2 Vizuální stránka karnevalu, tedy masky

Jedním z výrazných prvků posledního zvonění je přítomnost kostýmů a masek. Je tomu tak v případě pozorované instituce a e tomu tak i v případech dalších pardubických středních škol, o jejichž formě posledního zvonění mám nějaký stupeň přehledu. Stejně tomu je i u dalších českých měst.

Pokud masky či kostýmy spojíme s časem konání v poslední den výuky maturantů a výběrem peněžních příspěvků, velice pravděpodobně vidíme tři ústřední prvky posledního zvonění, které jsou společné různým formám této události. V rámci této práce není prostor pro obsáhlejší komparace, které by toto tvrzení konfrontovaly s empirickými daty o průběhu posledního zvonění po celé České republice. Zároveň zastávám názor, že události, které neobsahují tyto tři prvky, tedy masky či kostýmy, výběr peněz a konání v poslední den výuky, nejsou posledním zvoněním tak, jak jej tato práce vnímá. Různé praktiky mohou sdílet jméno a příležitost svého konání, nicméně by bylo chybné je koncipovat jako události podobného druhu. Pokud se setkáme s posledním zvoněním, které má strukturu formální ceremonie a neobsahuje karnevalové prvky, nejen že se nejedná o podobnou událost, nejedná se ani o stejný archetyp.

„Masky jsou jakékoli transformační ozdoby obličeje, zahrnující vše od makeupu po komplikované pokrývky hlavy. Masky jsou často nošeny v kombinaci s odpovídajícím převlekm.“⁶ (Chirico 2014 s. 483) Primárně je vnímáme jako komunikační nástroj spojený s performancí, který transformuje svého nositele. Změnou obličeje nositele poukazují masky

⁶ „Masks are any transformational adornment of the face, including everything from makeup to elaborate head coverings. Masks are often worn in combination with appropriate costuming.“

na proběhlou změnu identity. (Tonkin 1992, s. 225-226) Aktér tak jejich použitím zvyšuje svou efektivnost a komunikuje svou roli.

Námi použitá definice je poměrně široká, jelikož zahrnuje i pouhé mírné alterace obličeje makeupem, jejichž přítomnost v kategorii masek může být sporná. Na druhou stranu, pokud takové úpravy plní stejnou transformační roli jako jiné masky, je spíše vhodné je do tímto pojmem označovat. (Tonkin 1992, s. 225) V předchozím odstavci jsem používal spojení „*masky či kostýmy*“, protože zdaleka ne všechny převleky přítomné při posledním zvonění obsahují prvky alterující obličej, nicméně všechny kostýmy zde plní stejnou roli jako masky.

Díky své schopnosti měnit identitu nositele jsou masky často přítomny v různých momentech tranzice. Změna je poněkud paradoxním momentem, věc, která sejevila jedním způsobem se najednou tak nejeví. V tomto procesu se mění naše idea pozorované věci. Tento fakt nás nutí přijmout určitý styl chápání, který nám kromě přijetí změny umožňuje také uchopit koncept předstírání a iluze. Schopnost rozpoznat iluzi je vlastně předpokladem pro porozumění paradoxního a tedy i porozumění změny. Masky svou ambiguitou napomáhají při procesu změny. Zastřením vzhledu a vytvořením iluze připravují pozorovatele na nutnost změnit úhel pohledu na měnící se věc. (Napier 1986, s. 1-3) Přítomnost masek nám dává nástroj ke smíření rozporů změny a překlenutí rozdílů mezi módy myšlení. V situacích, kdy dochází k proměně sociálního řádu a pravidel, stavů vědomí či identity můžeme očekávat přítomnost masek, které tuto změnu umožňují a informují nás o jejím průběhu. Dá se říci, že téměř vždy, pokud jsou masky použity k nějaké změně dochází. (Napier 1986, s. 15-16)

Bachtin rovněž vidí masku jako spjatou s proměnami, k této roli však dodává i jistá specifika karnevalu. „*Maska souvisí z [sic] radostí z proměn a z převtělování, s veselou relativností, s veselým negováním identity a jednoznačností, s odmítáním bezduché shody se sebou samým. Masky je spjata s přechody, s metamorfózami, s porušováním přirozených hranic, s výsměchem, s přezdívkou místo jména; maska ztělesňuje hravost jako životní princip, její základ tvoří zcela osobitý vztah mezi skutečností a obrazem... V masce se velmi zřetelně odhaluje sama podstata grotesknosti.*“ (Bachtin 2007, s. 47-48) Karnevalová maska tedy s sebou nese kromě změny i stupeň vrozeného veselí. Její ambivalentnost je vnímána jako groteskní a směšná a její schopnost narušovat sociální řád umožňuje průběh karnevalového veselí.

Častým příkladem karnevalové performance, která pomocí masek a kostýmů narušuje sociální řád a rozbíjí kategorie, je převrácení genderových stereotypů v často poměrně groteskní podobě. (Lomsky-Feder 2012, s. 59) Na tento úkaz můžeme během posledního zvonění často narazit. Konkrétně se jedná o chlapce, v ideálním případě mohutné a zarostlé, v dívčích letních šatech a slečny v oblecích s ne příliš kvalitními nalepovacími vousy či kníry na obličej. Můžeme se setkat i s kvalitními převleky, které skrývají identitu nositele, nicméně mnohem častější je tento groteskní příklad, kdy oblečení záměrně kontrastuje s nositelem jako nepatřičné.

Další masky posledního zvonění jsou poměrně širokým seskupením, dá se říci, že poměrně nahodilým. Narozdíl od masopustu nemá poslední zvonění jasně daný kánon masek/postav, který by byl pokaždé přítomný. Opakují se pouze role jako je například moderátor a dražitel, nicméně ty nejsou nijak navázané na konkrétní masku. Můžeme předpokládat, že výraznější maturant s výraznější rolí zvolí i výraznější masku, nicméně toto není pevně daným pravidlem.

Přesto se však dá říci, že se některé další typy masek vyskytují opakovaně či ve větším množství. Můžeme totiž pozorovat několik okruhů inspirace. V první řadě jsou to masky vycházející z popkultury, tedy různé filmové postavy, celebrity a historické osobnosti. Dále můžeme potkat masky inspirované jasně rozpoznatelnými profesemi, což jsou často ty spojené s nošením uniformy nebo silným stereotypem ohledně vzhledu, příkladem můžou být hasiči a veksláci. Posledním okruhem jsou pak různé sexualizované motivy. Setkal jsem se například s maturantem jiné, než pozorované školy, který během vybírání peněz v centru města byl oblečen jako obří nafukovací penis.

Dá se říci, že tyto tři okruhy a výše zmíněné převrácení genderů zahrnují téměř všechny masky či kostýmy, s nimiž se během posledního zvonění můžeme setkat. Jelikož maturanti se účastní posledních zvonění v dřívějších letech na straně publika, je jejich představa vhodné masky do jisté míry ovlivňována těmito pozorováními. Dále, v době konání posledního zvonění vnímají maturanti jako mnohem větší prioritu přípravu na zkoušky, mají tak tendenci volit snadno vyrobitelné masky a kostýmy. To vede k půjčování si převleků mezi maturanty a používání objektů, které dokáží najít doma. Příkladem tohoto příklonu k jednoduchosti mohou být masky sportovců, kdy si maturant oblékne dres a případně pár kusů své či vypůjčené výstroje.

Masky během posledního zvonění nenosí pouze maturanti. Můžeme se sekat i s učiteli a mladšími žáky s malbami na obličejích. V případě námi pozorované instituce mají tyto malby pevný kánon, jedná se o srdce a název třídy maturanta provádějícího kresbu, případně o šmouhy, pokud byla malba provedena rychle na obličejích vzpouzejících se nedobrovolné oběti. Zejména v případě učitelů tyto masky zprostředkovávají proměnu z osoby ztělesňující autoritu do účastníka posledního zvonění a podvolení se dočasné nadvládě maturantů.

7.3 Čas a peníze

V předchozí části jsme uvedli, že kromě masek můžeme vytyčit další dva klíčové prvky posledního zvonění, konkrétně vybírání peněžních příspěvků a čas konání v poslední den výuky maturantů.

Spolu s maturitním plesem je poslední zvonění ústředním zdrojem společných financí maturantů, pro které je toto období spojené s řadou výdajů. Šerpy a stužky se pořizují před těmito příležitostmi pro fundraising a jsou tedy placené z jiných zdrojů. Dárky pro učitele, občerstvení pro maturitní komisi a různé přípitky pak spoléhají na peníze vybrané během plesu a posledního zvonění. Velkou motivací pro efektivní vybírání peněz je pomaturitní večírek, kde se všechny nevyčerpané prostředky použijí pro uhrazení společné útraty. A tedy čím více peněz zbyde, tím déle si mohou maturanti večírek užívat, než budou muset vytáhnout vlastní peněženky. Je však třeba zmínit, že vzhledem k větší účasti, přítomnosti většího poměru dospělých a organizované tombole vyberou maturanti obvykle znatelně větší částku během svého plesu, než při posledním zvonění. Nicméně i poslední zvonění snadno dokáže přinést částky tisíců korun.

Během posledního zvonění maturanti vybírají peníze několika způsoby. Před osmou hodinou se pohybují v okolí školy a obsazují vstup do budovy, přičemž vybírají příspěvky od kolemjdoucích a zpoplatňují vstup ostatním žákům a zaměstnancům. Během dopoledního vystoupení maturanti vybízejí přihlížející k házení mincí a obcházejí publikum s kasičkami, přičemž mohou nad ostatními držet hrozbu polítí vodou nebo jinými tekutinami. Hlavním zdrojem financí v této fázi jsou ale různé dražby, jejichž předmětem jsou anti-zkoušeče, náhodné předměty a příležitosti provést naschvály konkrétním maturantům. Zároveň své peníze může publikum utrácet u stánků s občerstvením. Poslední příležitostí vybrat peníze čeká na maturanty, kteří vyrazí do centra města žádat o příspěvky náhodných kolemjdoucích.

Na ty nevytváří žádný nátlak a vystupují poměrně slušně, oproti způsobu jakým se příspěvků domáhali od svých spolužáků.

Je zajímavé zmínit, že během mých pozorování v letech 2022 a 2023 se oproti dřívějším letům výrazně zvýšili maximální částky za jednotlivé dražené položky. Velkou roli hraje rozšíření mobilního bankovníctví a možnost okamžitých QR plateb, které byly během pozorovaných posledních zvonění používány. V dřívějších letech probíhaly všechny transakce hotovostně a tedy narážely na limit toho, kolik s sebou žáci běžně nosili. I přes cílenou přípravu publika se pravidelně stávalo, že později vystupující třídy se setkali s prázdnými peněženkami. Stále však přetrvává tendence mladších žáků s sebou nosit větší množství mincí, pomocí nichž se snaží vyhnout naschválům maturantů a zároveň vyváznout poměrně levně.

Co se týče času konání, je poslední den výuky nejen symbolickým momentem pro poslední zvonění, také se jedná o poměrně praktický moment. Konec dubna s sebou nese šanci na dobré počasí a tedy možnost celou akci provést venku. Den posledního zvonění je zároveň dnem předáním vysvědčení za druhé pololetí maturitního ročníku. Žáci tedy tento den do budovy musí přijít pouze na krátkou ceremonii a zbytek dne je již žádné studijní povinnosti nečekají. Poslední zvonění tak nijak nenarušuje výuku maturantů. A jak již bylo řečeno, poslední den výuky s sebou nese i jistý symbolický rozměr. Ten je navíc umocněn faktem, že během konání maturitních zkoušek je systém zvonění vypnutý, aby nenarušoval soustředění maturantů. Den posledního zvonění je tedy doslova posledním dnem, kdy školní zvonění uslyší.

7.4 Festivalová struktura posledního zvonění

Dalším prvkem, či spíše soustavou prvků posledního zvonění je příklon k festivalové struktuře. Festivaly mají tendenci spojovat více aktivit, které navíc po sobě následují v určitém, předem stanoveném pořadí. Kromě specifických momentů se u většiny festivalů opakuje těchto šest událostí. Konkrétně se jedná o zahajovací ceremonii, rituál, drama a soutěž, hostinu, tanec a hudbu a závěrečnou událost. (Stoeltje 1992, s. 264-265) Všechny tyto body můžeme do různé míry u námi pozorovaného posledního zvonění najít. Nicméně méně komplexní příklady posledního zvonění nemusí festival svou strukturou příliš připomínat.

Zahajovací ceremonie je oproti závěru formálnější záležitostí. Často ji můžeme vidět ve formě procesí či přehlídky, jelikož se snaží představit performery a další zúčastněné strany. (Stoeltje 1992, s. 264) Námí pozorované poslední zvonění začíná náhle, kdy v ranních hodinách maturanti zastavují všechny, kdo se snaží dostat do budovy školy. Nicméně v rámci organizované části dne, lze o zahájení mluvit. Na samém začátku výstupů je na mikrofon řečeno pro všechny přítomné, na které třídy se ten den mohou těšit. Zároveň samotná vystoupení jednotlivých tříd často začínají rychlým předvedením všech maturantů.

Pokud chceme v rámci posledního zvonění najít moment, který bychom mohli označit za sekulární formu rituálu, přiklonil bych se k vytyčení poněkud upozaděného momentu předávání dárků a květin pedagogům, který je korunován odevzdáním maturitního tabla třídnímu učiteli. Na rozdíl od jiných událostí, jako například majálesu během posledního zvonění nedochází ke korunovaci krále festivalu, ani není součástí žádný náboženský obřad. Konkrétní rituální moment tedy není příliš výraznou součástí posledního zvonění.

Drama a soutěž jsou výraznou součástí festivalů. Podle příležitosti mohou podporovat nebo útočit na sociální řád. Festivalové performance obecně poskytují prostor pro komunikaci různých konfliktů a záležitostí kolem sociálních vztahů. (Stoeltje 1992, s. 264-265) Performance je ústřední částí posledního zvonění. Kromě nástupního tance je zbytek programu částečně improvizovaným prostorem pro sociální komentář. Dražby anti-zkoušečů se výrazně více opírají do pedagogů proslulých obtížným zkoušením. Zároveň se maturanti otevírají fyzickému násilí v podobě dražby naschválů. Mladší žáci využívají tuto příležitost beztretně ponížit jinak nedotknutelného dospělého spolužáka. A stejně tak blízké okolí maturantů si může v tuto chvíli vylít své frustrace pomocí vajíček a makrely bez toho, aniž by ohrozili svůj vztah k dané osobě.

Obě tyto podoby dražeb jsou záležitostí silně spojenou s posledním zvoněním. Využívají specifické situace události v prostředí střední školy a skvěle uspokojují motivaci maturantů vybrat co nejvíce peněz. Tento mix vlivů způsobuje unikátnost této praktiky, dražby během posledního zvonění jsou aktivitou při jiných veřejných událostech nereplikovatelnou.

Stejně tak soutěže během posledního zvonění jsou poměrně zlomyslné, ale o to větší potlesk vítězní šampioni sklízí. Dobrovolníci se nehlásí do těchto soutěží s vidinou zisku nějaké ceny, která bývá zanedbatelná, ale s vidinou vyniknutí v daném momentu. Vyhrát suchý rohlík v soutěži, kdo nejrychleji sní suchý rohlík přeci jen není velkým lákadlem.

Poněkud příjemnější iterací je pití nealkoholického piva na čas. Obě tyto soutěže v rychlé konzumaci mohou být doplněny o kontesty obratnosti, síly a vytrvalosti, jako jsou střelba na branku, klikování na výdrž a soutěž v páce proti vybraným maturantům.

Hostina může být organizovanou událostí v rámci festivalu, kdy má svůj vyčleněný čas a prostor, ale nemusí tomu tak vždy být. Samotná skutečnost, že velká skupina lidí jí zároveň stejná jídla, posiluje roli jezení jako sociálního aktu. (Stoeltje 1992, s. 265) Pro poslední zvonění, stejně jako pro mnohé festivaly je prodej jídla důležitým zdrojem financí. Typické jsou různé domácí recepty a jídla snadno připravitelná na místě. V námi pozorovaném příkladě se tak setkáváme s různými buchtami a moučníky a na místě zapékanými tousty. V případech většího nasazení maturantů se mohou objevit i náročnější panini, párky v rohlíku či různé grilované pokrmy.

Tanec a hudbu můžeme najít na řadě různých festivalů, přičemž jejich důležitost se různí od ústředního prvku po okrajové doplnění zábavy. V případě pozorované instituce je běžnou praxí, že třídy začnou své vystoupení taneční choreografií. Většinou se jedná o stejnou, kterou použili pro svůj nástup na plese, jelikož ji mají do jisté míry připravenou a nacvičenou. Dá se očekávat, že provedení této choreografie bude méně bezchybné, než bylo na plese. Hudba pak provází i zbytek programu. Ve většině případů se jedná o připravený playlist hrající doprovodnou hudbu z reproduktoru. Soutěže a oslavy jejich šampionů pak obvykle doprovází skladby specificky vybrané pro danou příležitost. Pokud se mezi maturanty nacházejí aktivní muzikanti, může se stát, že si připraví překvapení v podobě hudebního vystoupení, nicméně to je spíše výjimečná situace.

Závěrečná událost pak završuje trajektorii postupně upadajícího stupně formality, kterou můžeme směrem od úvodní ceremonie pozorovat. Závěr bez větší struktury a s větší příležitostí pro osobní projevy kontrastuje s formálním zahájením. (Stoeltje 1992, s. 265-266) V případě posledního zvonění vyznívá závěr poněkud do ztracena. Vystoupení jednotlivých tříd obvykle končí divácky méně zajímavým předáváním dárků a tabla učitelům. Poslední třída tímto momentem tedy ukončuje i celý program, což její moderátor provede několika improvizovanými slovy poděkování přihlížejícím. V tuto chvíli bývá publiku výrazně proždilé, někteří žáci ztratili zájem o průběh akce již dříve a jiní v případě pozorované instituce spěchají na oběd do v tu dobu otevírané jídelny. Maturanti po ukončení programu

uklízají, fotí se a někteří vyrážejí do centra města přidat se k dalším školám ve vybírání příspěvků od kolemjdoucích.

7.5 Proč ocet?

Specifickou součástí posledního zvonění, k níž navíc můžeme u Bachtina najít zvláštní paralelu, je používání octa. Řada praktik na území české republiky zná prvek polévání vodou, i když je tendence od něj ustupovat. Příkladem může být koleda na velikonoční pondělí. Osobně jsem se však neseťkal použitím octa jinde, než v kontextu posledního zvonění.

Maturanti používají vodu s octem či různými voňavkami jako hrozbu při vybírání peněz. Nicméně ani zaplacení příspěvku nemusí jedince od octové sprchy zachránit. Toto „polévání“ nemá za cíl svou oběť zmáčet, pointou je spíše nepříjemné aroma, proto maturanti používají různé rozprašovače, stříkačky či vodní pistole.

Onou paralelou u Bachtina je polévání močí. Karnevalový groteskní realismus klade značný důraz na tělesné dole. Potřísnění močí cíl ponižuje, ale zároveň se jedná o akt značně ambivalentní, jak je pro groteskní realismus typické. Jedinec je snižován do oblasti tělesného dole, což je ale zároveň oblast produkujících orgánů. Polévání močí je tak spjato i plodností, obnovou a blahobytem, kromě ponížení je tak i požehnáním. (Bachtin 2007, s.146-148)

Ačkoli je tato paralela zajímavá, a nemohl jsem si odpustit její zmínění, rozhodně není vhodné tvrdit, že třísnění octem je moderním sanitizovaným pokračováním tradice polévání močí. Pozitivní aspekt této praxe je spjat se specifickým vnímáním světa obsaženým v groteskním realismu, přičemž tato specifická optika mizí s koncem renesance.

Stejně tak potřísnění octem v rámci posledního zvonění nemá pozitivní aspekt, nesnaží se nijak podpořit mladší žáky, na než je primárně zaměřeno, v dalším studiu. Ocet zde hraje roli výhružky zlomyslného koledníka.

Dá se však říci, že kromě výhružky má polévání octem ještě druhý rozměr, totiž značkování publika posledního zvonění. Spolu s malováním na obličej odlišuje účastníky posledního zvonění od ostatní veřejnosti.

7.6 Hierarchie a sebe-cenzura

Zbývá nám zmínit ještě několik spolu souvisejících prvků, které v případně posledního zvonění můžeme obvykle pozorovat. Konkrétně již tolikrát zmiňované převrácení hierarchií a s ním spojenou sebe-cenzuru.

Převrácení hierarchie je prvek typický pro karnevalové prostředí. Stejně tak i v případě posledního zvonění můžeme pozorovat jistý posun v tomto smyslu. Obvykle pevně daný vztah učitele v pozici autority a žáka v podřazeném postavení je při této příležitosti narušen a maturanti přebírají kontrolu nad situací. Přesto však jejich kontrola není absolutní a jejich chování je ovlivněno faktem, že toto převrácení hierarchie je pouze dočasné a brzy dojde k navrácení status quo.

Společenská moc značnou měrou ovlivňuje performanci, jelikož je její výsadou hodnotit legitimitu předmětu performance a na základě toho i rozhodovat, zda umožní tomuto aktu proběhnout či se jej bude snažit omezit. (Alexander 2004, s. 532) Zejména v případě festivit, kdy se nebavíme o primárně konfrontační aktivitě, je rozložení moci výrazným faktorem organizace události. Do přípravy a průběhu festivity promlouvá řada faktorů, jejichž zohlednění je různě podstatné pro všechny zúčastněné strany, které navíc vůči sobě nejsou v rovném postavení. (Šima 2017, s. 46) Ačkoli je poslední zvonění primárně aktivitou maturantů, nepodílejí se na organizaci sami. V případě pozorovaného posledního zvonění jej instituce školy částečně sponzoruje propůjčením potřebného zázemí a prostoru svým žákům. Organizaci akce ovlivňují učitelé, kteří mají na starosti přípravu ozvučení a harmonogramu, tedy pořadí tříd a vymezení času pro jejich vystoupení. V přípravné fázi dochází k vyjednávání podoby performance jednotlivých praktik. Například fackování maturantů rybou bylo vyhlášeno jako slavně se vracející po několikaletém zákazu.

Stávající hierarchie tedy hrají roli v podobě události, to však neznamená, že by při této příležitosti nedošlo k jejich konfrontaci a převrácení. Subverze i kontrola tak existují zároveň a společně ovlivňují probíhající performanci, (Šima 2017, s. 46-47) dá se říci ve všech jejích rovinách.

Specifikem promluv, s nimiž se můžeme setkat v rámci pozorovaného příkladu posledního zvonění, je jistý stupeň úcty a respektu k učitelům. I ve chvíli, kdy dochází k jejich zesměšňování a kritice, kdy si maturanti vylévají frustrace ohledně údajně neférového jednání, jsou pedagogové titulováni, jejich jména doprovází honorifika pan a paní a použité

formulace jsou velice zdrženlivé. Při dražení anti-zkoušečů, kdy k těmto konfrontacím dochází nejvíce se tak můžeme setkat s formulacemi jako například: „*Fakt se to vyplatí. Minulý rok jsem si koupil čtyři na paní učitelku XY,⁷ vypotřeboval jsem tři. Pak se udělalo celo-třídní embargo a nikdo je už nemohl použít.*“

Mírnost těchto konfrontací je jistě ovlivněná faktorem, že maturanty stále čeká asi nejdůležitější zkouška jejich středoškolského studia, nad níž mají jejich učitelé autoritu. Zároveň však není jejich úkolem prosazovat změnu, což je dost možná hlavní faktor ovlivňující jejich formu. Maturanti se během posledního zvonění loučí se svými učiteli, nesnaží se svrhnout nadvládu opresivní třídy pedagogů. Navíc případná změna chování učitele již neznamenaá přínos pro maturanta opouštějícího prostředí školy. Poslední zvonění není prostorem pro adresování konfliktů a vynášení požadavků změn, protože jeho hlavní aktéři nejsou nijak motivováni cokoli prosazovat. Žáci středních škol navíc v současnosti mají po ruce mnohem efektivnější prostředky k dosažení změn, než karnevalovou performanci.

7.7 Můžeme tedy považovat poslední zvonění za karneval?

Představili jsme si tedy nejvýraznější prvky posledního zvonění, nastává tedy čas tuto praktiku přímo konfrontovat s Bachtinovým pohledem na karneval. Jelikož Bachtin popisuje karneval v rámci středověkého a renesančního prostředí, je jisté, že podobnost mezi jeho příklady a současnými událostmi je třeba vnímat spíše v duchu než v liteře.

Karneval je svátkem s jasným vztahem k času přírody, společnosti nebo jednotlivce. Tedy není pouze položkou v kalendáři, je momentem, který je specifický a speciální. Poslední zvonění se koná během posledního dne výuky maturantů, přičemž svou přítomností ovlivňuje i zbytek školy a to způsobem, kterého snad žádná jiná příležitost, snad s výjimkou prvního a posledního dne školy, nedosahuje. Se sváteční speciálností se pojí i prostor liminality. Odvážím se tvrdit, že poslední zvonění je jednou z mála příležitostí, kde se může jedinec setkat s jasně koncipovaným a okolím obecně přijímaným liminálním momentem.

Během posledního zvonění dochází i k pro karneval typickému převrácení hierarchie, což však nemůžeme říci o subverzivním podtextu této inverze, který Bachtin zdůrazňuje. Pokud se přikloníme k názoru, že karnevalové přetáčení hierarchií spíše uvolňuje napětí, než posiluje revoluční nálady, (Bayless 2014, s. 110) a přijmeme umírněnější a omezenější

⁷ Jméno bylo pro použití v této práci anonymizováno.

převrácení jako splňující podmínky karnevalového ducha, pak poslední zvonění zcela naplňuje i tento bod.

Výrazným znakem karnevalu, který má vliv i na performanci je všelidovost. „*Karneval nezná dělení na účinkující a diváky... Karnevalu se nepřihlíží, karneval se prožívá.*“ (Bachtin 2007, s. 14) Nicméně stupeň zapojení všech zúčastněných nemusí být nutně stejný. A všelidový je i smích, který nejen že nevychází z pocitu jednotlivce, ale je navíc univerzální, tedy nemíří konkrétním směrem. Účastníci se smějí všem a všemu. (Bachtin 2007, s. 18) Je otázkou, nakolik poslední zvonění naplňuje podmínky všelidovosti. A odpověď záleží na našem úhlu pohledu a způsobu interpretace duchu všelidovosti. V této práci jsem mnohokrát označil učitele a mladší žáky jako účastníky posledního zvonění. Během pozorovaného příkladu aktivně participují v různých soutěžích a představeních, předávání darů pedagogům a tabla třídnímu učiteli je pravidelně dodržovaným prvkem této události. Zároveň ale maturanti mají výrazně podstatnější roli a nebylo by tedy chybným krokem je vymezit jako aktéry a ostatní přítomné vnímat jako pouhé obecenstvo.

Co se týče grotesknosti a ambivalentnosti, během posledního zvonění se jistě můžeme setkat s těmito koncepty. Poněkud jasněji můžeme vidět příklady nejasnosti. Liminální prostředí s sebou značnou míru ambivalentnosti. Různé promluvy maturantů jsou vůči svým cílům přátelské i útočné, a stejně tak i různé masky s sebou nesou míru neurčitosti. A právě tyto ambivalentní masky, převážně ve formě gender převracejících převleků, jsou asi jediným příkladem grotesknosti, s nímž se během posledního zvonění můžeme setkat.

Není pochyb, že mnohé prvky posledního zvonění jsou prvky karnevalové. Dá se i tvrdit, že duch karnevalovitosti naplňuje tato událost ve všech podstatných rozměrech. Je však na místě změnit perspektivu a otočit náš pohled opačným směrem. Poslední zvonění jistě může vnímat jako naplňující kritéria karnevalu, je ale být karnevalem podstatou posledního zvonění?

Poslední zvonění může nabírat různých podob, v této práci jsme se zaměřovali na příklad bohatý na prvky karnevalového rázu. Zároveň jsme vytyčili tři prvky, kterými můžeme poslední zvonění definovat, ať nabírá jakékoli podoby. Poslední zvonění je událost, která probíhá ideálně během posledního dne výuky maturantů. Ti během této příležitosti oblékají masky a vybírají peněžní příspěvky. Tyto prvky se mohou nést v karnevalovém duchu, avšak tento rozměr není zcela nutný. Masky nemusí groteskní, přihlížející nemusí

opustit pozici publika. Speciálnost dne konání a jistý stupeň liminality se pravděpodobně ponesou s posledním zvoněním v jakékoli podobě, avšak tato skutečnost nepodmiňuje karnevalovost takové události. Poslední zvonění tedy nepotřebuje být karnevalem a ani tuto podobu nabírat nemusí. Zároveň poslední zvonění karnevalem být může a pozorovaném případě se přikláním ke konstatování, že karnevalem je.

8. Studentské festivity

8.1 Kde se vzalo poslední zvonění

Pokud nás zajímá, kde se vzalo poslední zvonění a rozhodneme se konzultovat odborné zdroje, setkáme se se dvěma skutečnostmi. Za prvé nenalezneme mnoho textů, které by se poslednímu zvonění věnovaly. Za druhé vlastně nevíme, kdy se poslední zvonění poprvé objevilo.

Existuje názor, že poslední zvonění existuje nejméně od první republiky. (Wooley 2017, s. 23) Pravděpodobnější však je, že vzniká až během 60. let 20. století během uvolňující se politické situace. Poslední zvonění by totiž odporovalo školním řádům rakouského i prvorepublikového školství, zejména problematický by byl prvek vybírání peněžitých příspěvků. Existence posledního zvonění před druhou světovou válkou navíc není nijak podpořena pamětníky. Během normalizace je poslední zvonění v nejistém postavení, kdy jeho povolení či zakázání stojí na konkrétní situaci a rozhodnutí místních autorit. K jeho největšímu rozšíření tak dochází až po roce 1989. (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského 2024)

Současný stav posledního zvonění je otázkou, jelikož se mi nepodařilo najít již sebraná data či literaturu věnující se tomuto tématu, a vlastní celorepubliková komparace je příliš obsáhlou záležitostí pro tuto práci. Jisté je, že poslední zvonění stále probíhá na různých školách v různých městech. A stejně tak i jeho konkrétní podoba se liší mezi jednotlivými vzdělávacími institucemi.

8.2 Majáles

Majáles, jakožto příklad jiné studentské festivity má rovněž poněkud nejasný původ. Alois Jirásek ve své *Filozofské historii* vydané v roce 1877 popisuje majáles jako studentskou oslavu spojenou s prvním májem. Zároveň tvrdí, že tato festivity je záležitostí s dlouhou tradicí. Toto tvrzení pak od Jiráskova přejímají další autoři. Spolehlivost Jiráskova, jakožto zdroje informací o historických událostech je sporná, zároveň však lze předpokládat, že svůj popis majálesu založil na existující festivitě s níž byl seznámen. (Kavka 2013, s. 212-213) První studentské festivity a karnevaly můžeme nacházet již ve středověku při samém vzniku univerzit a studentského života. Výrazné osobnosti dané doby, jako například Jan Hus,

je popisují ve svých pamětech. (Soukup 2020, s. 21) Nemáme však přímou linii spojující tyto středověké karnevaly s majálem.

Jiráskův popis majálesu nicméně vkládá vzorec pro pořádání této události do rukou českého národního hnutí. Po rozdělení pražské Karlo-Ferdinandovy univerzity roku 1882 a tedy vzniku její samostatné české části byl majáles využíván pro budování identity českého studentstva v opozici proti německým studentským spolkům a jejich oslavám. Toto období vyvrcholilo pořádáním velkolepého majálesu v roce 1899 během Národopisné výstavy. V následujících letech se po vzoru Prahy majáles rozšiřuje do dalších českých měst. (Kavka 2013, s. 213-215) Během druhé světové války a po komunistické převratu bylo konání majálesů zakázáno. První pokus majáles povolit v roce 1956 vedl k protirežimním vyjádřením a tak byl opět zakázán. Dalším konaným majálem byl až proslulý pražský majáles roku 1965, spojený s návštěvou Allena Ginsberga a jeho korunováním krále majálesu. Během normalizace došlo k upozadění majálesu a jeho proměně v hudební přehlídku dominovanou koncerty kapel. (Kavka 2013, s. 219-223)

Po roce 1989 se majáles snaží vrátit do popředí, nicméně mu již zůstává podoba převážně hudební produkce. Rokem 2004 pak začíná komercializace majálesu, tedy použití tohoto jména pro hudební festivaly pořádané čistě pro komerční účely. (Kavka 2013, s. 225-227) Na to postupně reagují studentské spolky a vzniká řada majálesů, které se proti této firemně pořádané akci vymezují, jako nekomerční a autentické. Příkladem může být Studentský majáles pravidelně pořádaný studenty Karlovy univerzity od roku 2012. Ten se snaží vytvořit platformu pro setkávání, diskuze a aktivity studentských spolků. (Jiříčková 2022)

Pokud vezmeme Studentský majáles jako konkrétní příklad této festivity a srovnáme ho s pozorovaným posledním zvonění, najdeme mezi nimi řadu podobností, i když se jedná o v jádru odlišné akce. Primárními pořadateli obou jsou dobrovolníci z řady žáků a studentů, kteří jsou do určité míry podporováni zaměstnanci své vzdělávací instituce. U obou můžeme najít prvek festivalové struktury, které se drží. Obě akce do jisté míry narušují hierarchii vztahu učitel a žák/student, přičemž tato proměna je podporovaná přítomností masek a kostýmů. V případě majálesu však masky hrají výrazně menší roli a jsou spojené pouze s úvodním průvodem a volbou králů, zatímco v rámci posledního zvonění provázejí celou akci. U obou akcí se setkáváme s různými hudebními či dramatickými performancemi

a vtipnými proslovy. Závěrem, obě události jsou veřejné a všelidové, tedy zahrnují a zapojují všechny účastníky do svého průběhu.

Majáles se oproti poslednímu zvonění mnohem více pojí s aktivismem, jelikož poskytuje platformu pro vyjádření a diskuzi různých postojů. V různé míře tuto roli můžeme sledovat v průběhu celé jeho existence. Na rozdíl od poledního zvonění pak nehraje vybírání příspěvků výraznou roli. Během majálesu se může vyskytnout příležitost pro sbírku za nějakým účelem, tedy peníze zde přecházejí do roviny aktivismu, ale sami pořadatelé peníze pro své potřeby nevybírají.

Velký rozdíl je také v samém jádru těchto praktik. Majáles je oslavou jara a (studentského) života, zatímco poslední zvonění se nese ve smyslu loučení a přechodu do další životní etapy. Ačkoli obě akce cílí na podobnou demografickou skupinu žáků a studentů a re-prezentují svět karnevalovým způsobem, liší se svým účelem, což se projevuje i v jejich struktuře. Majáles nemá nikoho, kdo by byl středem pozornosti této akce a musí si tak volit krále, zatímco poslední zvonění se celé točí okolo maturantů.

Otázkou bez odpovědi je, zda majáles nějakým způsobem inspiroval poslední zvonění. Je jisté, že majáles je z těchto dvou praktik tou starší. Zároveň se však jedná o dostatečně odlišné události na to, abych mezi nimi mohli pozorovat nějakou užší souvislost.

9. Přínosy výzkumu posledního zvonění

9.1 Jak zkoumat poslední zvonění

V průběhu této práce jsme mohli jasně pozorovat poměrně nízký akademický zájem o praktiku posledního zvonění. Z toho plyne i nedostatek publikací na dané téma. Závěry této práce tedy nejsou nijak definitivní, jelikož se opírají o pozorování jednoho příkladu a anekdoty posledních zvonění na jiných institucích.

Poslední zvonění potřebuje data pro celorepublikovou komparaci. Tato situace však naráží na úskalí praktičnosti. Jelikož se tato festivita odehrává během posledního dne výuky maturantů, ve většině případů můžeme konstatovat, že tento den je mezi různými vzdělávacími institucemi totožný. Přímé pozorování tedy není v silách jednotlivce, pokud mluvíme o celorepublikovém výzkumu. I v případě několikaletého výzkumu nedokáže jedinec získat reprezentativní vzorek z celé republiky. Navíc v takovém případě začíná hrát roli postupná proměna praktik. Příkladem na pozorovaném případě může být proměna způsobu výběru peněz mezi lety 2016 a 2022. QR platby, běžné při později pozorovaných posledních zvonění zásadním způsobem zvýšily vybrané celkové částky i průměrnou velikost jednotlivých příspěvků. V roce 2016 tato možnost prakticky neexistovala. Stejně změny, které mohou mít i mnohem zásadnější vliv se mohou vyskytnout během víceletého výzkumu a ovlivnit tak následnou komparaci dat.

Fyzická omezení jednotlivce však lze překonat zapojením většího množství osob. To obecně může mít dvě podoby. První možností je ustoupení od metody přímého zúčastněného pozorování a využití různých forem práce s respondenty. V druhém případě se jedná o rozšíření výzkumného tělesa na několikačlenný tým. Dle mého názoru je ideální složit tento tým převážně ze studentů, a to z několika důvodů.

Za prvé se jedná pro skvělou příležitost pro praktickou výuku zúčastněného pozorování. Pro studenty není obtížné proniknout do terénu, jímž je prostředí, které nedávno opustili. Zároveň je toto pozorování poměrně omezené ve svém objemu a délce, což je srovnatelné s jinými možnostmi, které bývají pro praktickou výuku voleny. Studenti navíc dokáží snadněji proniknout do prostředí a budovat rapport s respondenty, přičemž mají příležitost se setkat s důležitostí oddělení osobních vztahů a vztahu výzkumník-respondent, v případě, že se při výzkumu vrátí na svou původní školu. Lze argumentovat, že takový projekt není pro studenty

dostatečným momentem kulturního šoku, avšak během studia se setkají s řadou jiných příležitostí zkoumat zcela cizí prostředí.

Druhým důvodem je vlastní osoba studenta jako výzkumníka. Z osobní zkušenosti během psaní této práce mohu konstatovat, že relativní blízkost k prožívání posledního zvonění na straně maturantů a mladších žáků byla poměrně přínosná. Praktickou stránkou této skutečnosti je pak již zmíněná snadnost proniknutí do terénu. Obtížnost budování rapportu s maturanty roste s věkem. Studenti navíc také mohou využít již existujících kontaktů mezi pedagogy.

Je zřejmé, že i několikačlenný tým brzy narazí na stejné úskalí fyzických omezení, tedy, že člověk prostě nemůže být na více místech zároveň, alespoň při současném stavu vědy, psychologie a technologií. Nicméně obohacení výpovědí respondentů o přímá pozorování výzkumníků je jistě přínosem, nehledě na rozšíření kapacit k získávání těchto dat od respondentů, které má tým oproti jednotlivci k dispozici. Navíc jsem toho názoru, že data ke komparaci posledního zvonění, alespoň v počáteční fázi není vhodné získávat prostřednictvím dotazníkového šetření, větší počet výzkumníků tedy přináší pozitivní vliv na časovou náročnost rozhovorů, které jsou vhodnější formou získávání dat od respondentů.

9.2 Proč zkoumat poslední zvonění

Nastínili jsme si tedy možnosti, jak praktiku posledního zvonění dále zkoumat, je však vhodné i zmínit důvody, pro další zaměření se na toto výzkumné téma.

V první řadě se jedná o značně rozšířenou praktiku, o níž víme, že existuje, dokážeme si ji nějakým způsobem představit, avšak nemáme k dispozici téměř žádné odborné publikace, které by ji popisovaly. V současnosti neexistuje text, jež by nám dokázal zodpovědět otázky ohledně posledního zvonění, nemáme kam se obrátit pro obecné informace o této praktice.

Ve druhé řadě kodifikace posledního zvonění umožní širší veřejnosti se lépe seznámit s touto praktikou a poskytne opěrný bod pro ukojení zvědavosti. Zároveň osvětlení pozadí a smyslu jednotlivých praktik posledního zvonění může případně ovlivnit jedince s negativním postojem vůči této festivitě. A i kdyby takoví jedinci nebyli výsledky výzkumu přesvědčeni o vhodnosti posledního zvonění, akademický zájem může pomoci tuto praktiku bránit proti případnému tlaku na omezení či zrušení posledního zvonění, pokud by negativní postoje některých jedinců vyeskalovaly do takové míry.

10. Závěr

V této práci jsme se setkali s jedním konkrétním příkladem praxe posledního zvonění. Popsali jsme jeho průběh a zasadili ho do kontextu maturitního ročníku žáků střední školy. Rozebrali jsme jeho strukturu a rozebrali jsme jeho jednotlivé prvky, které jsme následně srovnali s Bachtinovým pohledem na karneval a jeho prvky.

Za tímto účelem jsme popsali koncepty performance, praktikování a struktury veřejných událostí, díky nimž jsme získali prostředky vhodné pro vytyčení jednotlivých obecných prvků posledního zvonění. Představili jsme si také roviny humoru, groteskního realismu a liminality, které výrazným způsobem působí na jednotlivé prvky posledního zvonění.

Shledali jsme, že pozorovaný příklad je možné označit jako karneval a můžeme předpokládat, že i další případy posledního zvonění naplňují podstatu karnevalovosti. Zároveň jsme dospěli k tvrzení, že za poslední zvonění můžeme označovat i praxe, které řadu karnevalových prvků postrádají, pokud naplní naše minimální kritéria. Tedy přítomnost masek, vybírání peněžitých příspěvků a dobu konání v poslední den výuky maturantů.

Zjistili jsme, že doba vzniku praxe posledního zvonění je nejistá, a i když existuje předpoklad, že se s ním můžeme setkávat již během období první republiky, pravděpodobnější je spíše jeho vznik během 60. let minulého století. Pro dřívější datování nám chybí jeho zmínka pamětníky a zároveň můžeme konstatovat, že poslední zvonění by odporovalo školním řádům rakouských a prvorepublikových škol. K výraznějšímu rozšíření praxe posledního zvonění dochází s uvolněním normalizačních tlaků po roce 1989. Podívali jsme se také na paralelu majálesu, tedy jiné studentské festivity bohaté na karnevalové prvky.

Poslední zvonění je praxí, již dosud nebylo věnováno mnoho akademické pozornosti, což se odráží v omezeném množství dohledatelných informací ohledně tohoto tématu. Tato situace je poměrně zvláštní, protože se jedná o poměrně rozšířenou praxi a nám chybí autoritativní zdroj obecných informací o ní.

Tato práce přináší popis jednoho příkladu této praxe a doufám, že případně inspiruje další studenty a badatele k uchopení tohoto tématu a rozšíření našich znalostí praxe posledního zvonění na českých středních školách.

Literatura

ALEXANDER, Jeffrey C. Cultural Pragmatics: Social Performance between Ritual and Strategy. *Sociological Theory*. 2004, **22**(4), 527-573.

ATTARDO, Salvatore. Incogruity and Resolution. In: ATTARDO, Salvatore, ed. *Encyclopedia of Humor Studies*. Los Angeles: SAGE Publications, Inc., 2014, s. 383-385. ISBN 978-1-4129-9909-0

BACHTIN, Michail Michajlovič. *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-776-6

BAYLESS, Martha. Carnavalesque. In: ATTARDO, Salvatore ed. *Encyclopedia of Humor Studies*. Los Angeles: SAGE Reference, 2014, s. 109-112. ISBN 978-1-4129-9909-0

BAUMAN, Richard. Performance. In: BAUMAN, Richard, ed. *Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments*. New York: Oxford University Press, 1992, s. 41-49. ISBN 978-0-19-506920-4

BERGER, Arthur Asa. Release Theories Of Humor. In: ATTARDO, Salvatore ed. *Encyclopedia of Humor Studies*. Los Angeles: SAGE Reference, 2014, s. 633-636. ISBN 978-1-4129-9909-0

BERGSON, Henri. *Smích*. Praha: NAŠE VOJSKO, 2012. ISBN 978-80-206-1249-6

BROCK, Alexander. Humor, jokes, and irony versus mocking, gossip, and black humor. In: *Handbook of Interpersonal Communication*. Vol. 2. Berlin: Mouton de Gruyter, 2008, s. 541-566. ISBN 978-3-11-018830-1

BRONNER, Simon. *The Practice of folklore*. Jackson, MS: University Press of Mississippi, 2019. ISBN 9781496822659

BURKE, Kenneth. *On symbols and society*. Chicago: University of Chicago Press, 1989. ISBN 0-226-08078-1

CONDREN, Conal. Satire. In: ATTARDO, Salvatore, ed. *Encyclopedia of Humor Studies*. Los Angeles: SAGE Publications, Inc., 2014, s. 661-664. ISBN 978-1-4129-9909-0

EAGLETON, Terry. *Humour*. New Haven: Yale University Press, 2019. ISBN 978-0-300-24314-7 (e-book)

- FREUD, Sigmund. *Vtip a jeho vztah k nevědomí*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 2005. ISBN 80-86123-21-9
- FROLEC, Václav. Svátky a slavnosti v lidové kultuře. *Opus musicum*. 1986, **18**, s. 33-40.
- GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-89-3
- HANDELMAN, Don. *Models and Mirrors: towards an anthropology of public events*. New York: Berghahn Books, 1998. ISBN 1-57181-165-6
- CHIRICO, Miriam M. Masks In: ATTARDO, Salvatore, ed. *Encyclopedia of Humor Studies*. Los Angeles: SAGE Publications, Inc., 2014, s. 483-486. ISBN 978-1-4129-9909-0
- KAVKA, Tomáš. Majáles – modernita v tradici české studentské slavnosti. In: DANIEL, Ondřej, MACHEK, Jakub a kol. *Populární kultura v českém prostoru*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2013, s. 211-229. ISBN 978-80-246-2192-0
- LOMSKY-FEDER, Edna. High School Graduation Ceremonies: Intergenerational Relations and Models of Social Order. *Social Analysis: The International Journal of Anthropology*. 2012, **56**(3), 49-68.
- NAPIER, A. David. *Masks, Transformation and Paradox*. Berkley: University of California Press, 1986. ISBN 0-520-04533-5
- OLŠOVSKÝ, Jiří. *Slovník filozofických pojmů současnosti*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3613-6
- ORING, Elliot. *Joking Asides*. Boulder, Colorado: University Press of Colorado, 2016. ISBN 978-1-60732-492-8 (e-book)
- SIROVÁTKA, Oldřich. Folklorismus v kulturním životě společnosti. *Národopisná revue*. 1992, **2**(1), 13-19.
- SOUKUP, Pavel. *Jan Hus*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2020. ISBN 978-1-61249-607-8 (e-book)
- STOELTJE, Beverly J. Festival. In: BAUMAN, Richard, ed. *Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments*. New York: Oxford University Press, 1992, s. 261-271. ISBN 978-0-19-506920-4

STOELTJE, Beverly J. Carnival and Festival. In: ATTARDO, Salvator ed. *Encyclopedia of Humor Studies*. Los Angeles: SAGE Reference, 2014, s. 105-109. ISBN 978-1-4129-9909-0

ŠIMA, Karel. Od rituálů a obyčejů k performancím aneb jak studovat festivity moderní doby? *Studia Ethnologica Pragensia*. 2017, (1), 17-49.

TAYLOR, Julia M. Linguistic Theories of Humor. In: ATTARDO, Salvator ed. *Encyclopedia of Humor Studies*. Los Angeles: SAGE Reference, 2014, s. 455- 457. ISBN 978-1-4129-9909-0

TONKIN, Elizabeth. Mask. In: BAUMAN, Richard, ed. *Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments*. New York: Oxford University Press, 1992, s. 225-232. ISBN 978-0-19-506920-4

TURNER, Victor. *The Anthropology of Performance*. New York: PAJ Publications, 1988. ISBN 1-55554-001-5

TURNER, Victor. *The Ritual Process*. New Brunswick: AldineTransaction, 2011. ISBN 978-0-202-01190-5

VAN GENNEP, Arnold. *The Rites of Passage*. Chicago: The University of Chicago Press, 1960. ISBN: 0-226-84849-3

WOOLEY, Deanna. The ‘final bell!’ performing everyday memories of communism in the Czech lands. *EUROPEAN POLITICS AND SOCIETY*. 2017, **18**(1), 23-40.

Elektronické zdroje

CERMAT. *Maturitní zpravodaj*. 2022, **61**. [Cit. 6. 6. 2023]. Dostupné z: https://maturita.cermat.cz/files/files/zpravodaj/Cermat__MZ_61_22.pdf

Gymnázium, Pardubice, Dašická 1083. Časový harmonogram školního roku 2022/2023. In: *Gypce.cz* [online]. Gymnázium, Pardubice, Dašická 1083, © 2021. [Cit. 6. 6. 2023]. Dostupné z: https://www.gypce.cz/wp-content/uploads/2022/09/casovy_harmonogram_skolniho_roku_2022_23.pdf

JIŘIČKOVÁ, Jitka. Obrazem: Jaro, láska, studentství - Majáles 2022. In: *Forum Magazín Univerzity Karlovy*. [online]. 2. 5. 2022. [Cit. 15. 7. 2024]. Dostupné z: <https://www.ukforum.cz/rubriky/studenti/8393-studentsky-majales-2022-jaro-laska-studentstvi>

KLÍMOVÁ, Jarmila. Historie maturitní zkoušky v našich zemích do konce 80. let minulého století. Vytvořeno pro workshop Maturita ano či ne? na konferenci Ostravské univerzity Pedagogická evaluace 2010. In: *Muzeum Komenského v Přerově*. [online]. 2010. [Cit. 24. 6. 2024]. Dostupné z: <https://disk.cpivot.cz/muzeum-komenskeho/2021/01/AXdIf20uIQjV7UfXoWfB.pdf>

Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského. Nejčastější dotazy z dějin školství. In: *Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského* [online]. Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského © 2011–2024. [Cit. 15. 7. 2024].

Dostupné z: <https://www.npmk.cz/muzeum/pro-badatele/nejcastejsi-dotazy-z-dejin-skolstvi>
Středníškoly.cz. Nastavbové studium. In: *Stredniskoly.cz* [online]. Školy Online © 2002–2023. [Cit. 7. 6. 2023]. Dostupné z: <https://www.stredniskoly.cz/obory/druhy-studia/nastavbove.html>

SVOBODOVÁ, Jitka. Výroční zpráva školní rok 2011/2012. In: *Gypce.cz* [online]. 30. 9. 2011. [Cit. 6. 6. 2023]. Dostupné z: http://old.gypce.cz/files/dokumenty/vyr_zpr_1011.pdf

VEČERKOVÁ, Zuzana. Status studenta 2023 - do kdy jste studenty po maturitě?. In: *Kampomaturitě.cz* [online]. Centrum vzdělávání AMOS, ©1998-2023. [Cit. 20. 11. 2023]. Dostupné z: <https://www.kampomaturite.cz/kampomaturite/status-studenta-2023-do-kdy-jste-studenty-po-ma>